

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Hukuk Fakültesi Dergisi
Erzincan Law Review

Cilt/Vol: 29 Sayı/No: 2 Aralık/December 2025

**Osmanlı Devletinde Maliye Nezâreti Hukuk Müşavirliği
ve Dava Vekilliği**

Ministry of Finance Legal Counsel and Profession of
Lawyer in the Ottoman State

  Doç. Dr. Galip ÇAĞ*

  Dr. Funda ÖZTÜRK**

 10.60002/ebyuhfd.1698488

ÖZ

Tanzimat, Osmanlı hukuk sisteminde önemli değişimlere yol açarken bu dönemde Batı hukuk sisteminden faydalanılması neticesinde dava vekili, müddiumûmî, hukuk müşaviri gibi meslek grupları Osmanlı hukukunda yerini aldı. Bu yeni anlayış çerçevesinde oluşturulan yapı zaman içerisinde birbirini etkileyen ve birbiriyle bağlantılı bir sistemin oluşmasına zemin hazırladı. Ki bu durum Osmanlı hukuk sisteminin kurumsallaşmasına da olanak sağladı. Zira bu değişim sadece adli sistemde yaşanmamış idare, eğitim, ekonomi pek çok alanda kendini hissettirmişti. Bu bağlamda her bir kurum kendi alanında gerçekleştirdiği düzenlemelerle hem alanına hem de diğer alanlara katkı sağlayarak ilerlemenin önünü açtı.

* Bolu İzzet Abant Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı.

** Herhangi bir kuruma bağlı değildir.

Makale Bilgisi/Article Info: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received: 13.05.2025 | **Kabul/Accepted:** 09.07.2025.

Bu makale, intihal programında taranmış ve iki (kör) hakem incelemesinden geçmiştir. This article was submitted in a plagiarism program and reviewed by two (blind) referees.

Atıf/Cite as: Galip Çağ/Funda Öztürk, “Osmanlı Devletinde Maliye Nezâreti Hukuk Müşavirliği ve Dava Vekilliği”, EBYÜ-HFD, C. 29, S. 2, Aralık 2025, (753-793).

Bu makale **Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası** lisansı ile lisanslanmıştır.

Tanzimat’la birlikte yaşanan değişim nezâretleri daha etkin hale getirirken bu durum nezâretlerin iş yükü ve sorumluluklarını da arttırdı. Bu çalışma da Maliye Nezâreti temel alınarak nezâretin gerek idari gerekse hukuki yapısında gerçekleşen düzenlemelerden olan hukuk müşavirliği ve dava vekilliğini ele alarak yeni sistemin işleyişini açıklamaya çalışılacaktır. Bu yapılırken de Maliye Nezâreti özelinde 1886 yılında hazırlanan Maliye Nezâretine bağlı hukuk müşavirliği ile dava vekillerine ait tâlimâtname merkeze alınacak ve buna bağlı bir değerlendirme ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Maliye Nezâreti, Dava Vekili, Hukuk Müşaviri, Nizâmname.

ABSTRACT

While the Tanzimat led to significant changes in the Ottoman legal system, as a result of the use of the Western legal systems in this period, professional groups such as lawyers, prosecutors and legal counsel took their place in Ottoman law. The structure created within the framework of this new understanding paved the way for the formation of a system that affects each other and is interconnected over time. This situation also allowed the institutionalization of the Ottoman legal system. Because this change was not only experienced in the judicial system, but also made itself felt in many areas of administration, education and economy. In this context, each institution paved the way for progress by contributing to both its field and other fields with the arrangements it made in its own field.

While the changes experienced with the Tanzimat made the overseizers more effective, this situation also increased the workload and responsibilities of the overseers. In this study, based on the Ministry of Finance, it will be tried to explain the functioning of the new system by considering legal counsel and profession of lawyer, which are among the regulations in both the administrative and legal structure of the ministry. While this is being done, the legal counsel of the Ministry of Finance and the instruction of the lawyers, which were prepared in 1886 for the Ministry of Finance, will be taken to the center and an evaluation will be put forward accordingly.

Keywords: Ottoman State, Ministry of Finance, Lawyer, Legal Counsel, Regulation.

GİRİŞ

Tanzimat’la birlikte pek çok alanda olduğu gibi mali tarih açısından da değişim ve gelişim yaşanırken oluşturulan kurumlarla geleneksel devlet teşkilat yapısı da önemli ölçüde farklılaştı. Örneğin, Osmanlı’da devlet işlerinin görüşüldüğü en üst makam Dîvân-ı Hümâyûn iken zamanla danışma niteliğini kaybetti ve II. Mahmut zamanında kaldırılarak yerini Batı örneğine göre kurulan nezâretlere bıraktı. Bu bağlamda Hariciye, Dâhiliye ve Maliye Nezâreti de ilk kurulan nezâretler arasında yer aldı. Böylece

bakanlıklar esasına dayalı merkezi idare biriminin de temelleri atılmış oldu.¹

Tanzimat'ın ilanından kısa bir süre önce 1838 yılında Defterdarlık kaldırılarak yerine Maliye Nezâreti kuruldu. Fakat beklenen istikrar sağlanamayınca nezâretin yerine Hazîne-i Mukataat Defterdarlığı ve Hazîne-i Âmire oluşturuldu. Osmanlı maliyesinde bu ikili idarenin başarısızlığı üzerine 1840 yılında Maliye Nezâreti müstakil bir hale getirilerek yeniden teşkilatlandırıldı.² Böylece Maliye Nezâreti mali idarenin tek sorumlusu haline geldi ve devletin tüm gelir giderleri tek elden idare edildi. İlber Ortaylı, Maliye Nezâretinin kurulmasında çoklu hazine yapısına son verilerek gelir ve giderin olabildiğince tek bir hazineye toplanmasının amaçlandığı ve bu bağlamda taşrada yolsuzlukların önüne geçilerek vergi gelirlerinin artırılması düşüncesinde olduğunu³ söylemektedir. Bununla birlikte nezâret kurulduktan bir süre sonra defterdarlık düzenine geri dönülse de bu uzun sürmedi ve 1841 yılında yeniden nezâret düzenine geçildi.⁴ Ardından Maliye kalemlerinde düzenleme yapıldı ve birbiriyle ilişkili olan kalemler bir araya getirilirken ayrı olanlar gruptan çıkarıldı.⁵

Tanzimat anlayışı, idari, sosyal, iktisadi pek çok alana sirayet etmekle birlikte Osmanlı hukukunda yeni başlangıçlara zemin hazırladı. Zira bu dönemde gerçekleştirilen yeniliklerle hukuki bir alt yapı oluşturularak kurumsallaşma meydana getirildi. Bu süreçte gerek Osmanlı'nın kadim yapısından gerekse Batı'nın modernitesinden faydalanılarak kanunlaştırma

-
- 1 Aslıhan **Nakiboğlu**, “19. Yüzyılda Osmanlı Maliyesinde Değişim, Bürokratik Düzenlemeler ve Maliye Nezâretinin Kurulması”, Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, C. 5, S. 2, 2012, s. 75; Necdet **Hayta**/Uğur **Ünal**, Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar), 3. Bası, Gazi Kitabevi, Ankara 2008, s. 102-104.
 - 2 Mübahat S. **Kütükoğlu**, “Defterdar”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 9, İstanbul 1994, s. 95.
 - 3 **Nakiboğlu**, s. 75; İlber **Ortaylı**, “Osmanlı Maliyesi ve Tarihi, Tanzimât Devri ve Sonrası İdari Teşkilat”, Devlet ve Toplum, C. 1, 1994, s. 291.
 - 4 Abdüllatif **Şener**, Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Hukuku, 1. Bası, Alfa Yayınları, İstanbul 2021, s. 29-30.
 - 5 Yapılan değişiklikler sonrasında oluşan yeni kalemler ise; Mektub-i Maliye Kalemi, Ceride Muhasebesi, Esham Muhasebesi, Mukataat Muhasebesi, Ruznamçe Kalemi, Maliye Muhasebesi, Evamiri Maliye Kalemi ve Muhallefat Kalemi ifade edilebilir. Ali **Akyıldız**, Osmanlı Merkez Bürokrasisi (1836-1856), 1. Bası, Timaş Yayınları, İstanbul 2018, s. 123-129.

hareketi başlatıldı. Bu bağlamda ilk olarak 1840 Ceza Kanûnu⁶ çıkarılırken sonrasında çeşitli değişiklik ve eklemelerle 1851 Kanûn-ı Cedid⁷ ile 1858 Ceza Kanûnnâme-i Hümayunu⁸ meydana getirildi. 1858 Arazi Kanûnu⁹, 1850 Ticaret Kanûnu¹⁰ ve 1869-1876 Mecelle¹¹ ise diğer alanlarda yapılan önemli kanunlaştırma hareketlerindendi. Bu arada yeni kanunların uygulanabilirliğini sağlamak için ise Nizamiye Mahkemeleri kuruldu.¹² Tüm bu gelişmeler beraberinde alanında bilgili ve uzman kişilere duyulan ihtiyacı arttırdı. Bu nedenle öncelikle hukuk eğitimi için çeşitli teşebbüslerde bulunuldu.¹³ 1880 yılına gelindiğinde ise “Mekteb-i Hukuk-ı Şâhâne” kurularak hukuk kurumlarına gereken personel -savcı,

-
- 6 **Ahmet Lütflî**, *Mirat-ı Adalet yahud Tarihçe ‘Adliyye Devlet-i ‘Aliyye*, 1304, s. 129-146; **Ahmet Lütflî**, *Osmanlı Adalet Düzeni*, Çev. E. Beylem, Marifet Yayınları, İstanbul 1997, s. 115-127.
 - 7 **Ahmet Lütflî**, s. 152-172; **Ahmet Lütflî**, s. 131-145.
 - 8 Bakınız. Ahmet **Akgündüz**, *İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı Kamu Hukuku*, C. 1, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2011; Serkiz **Karakoç**, *Ceza Kanûnu-Taşhiyeli*, Sanat Matbaası, 1331.
 - 9 Halil **Cin**, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, 5. Bası, Berikan Yayınevi, Ankara 2019, s. 36-37; Ömer L. **Barkan**, *Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi*, Maarif Matbaası, İstanbul 1940, s. 49.
 - 10 Macit M. **Kenanoğlu**, *Ticaret Kanunnamesi ve Mecelle Işığında Osmanlı Ticaret Hukuku*, Lotus Yayınları, Ankara 2005, s. 75.
 - 11 Osman **Öztürk**, “Osmanlılarda Tanzimat Sonrası Yapılan Hukuki Çalışmalar ve Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye”, *Osmanlı*, C. 6, Editör, G. Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 504; Sami S. **Onar**, “İslam Hukuku ve Mecelle”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 584.
 - 12 Sedat **Bingöl**, *Tanzimat Devrinde Osmanlı’da Yargı Reformu*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2004, s. 45-46; S. J. **Shaw**/Ezel Kural **Shaw**, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C. II, Çev. M. Harmancı, 3. Bası, E Yayınları, İstanbul 2010, s. 155; Gülnihal **Bozkurt**, *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi*, 2. Bası, TTK, Ankara 2010, s. 119; M. Reşit **Belgesay**, “Tanzimat ve Adliye Teşkilatı”, *Tanzimat I*, MEB, İstanbul 1999, s. 215; Halil **Cin**, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Hukuku ve Yargılama Usulleri”, 150. Yılında Tanzimat, TTK, Ankara 1992, s. 25; Macit M. **Kenanoğlu**, “Nizamiye Mahkemeleri”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul 2007, s. 185; Tahsin **Fendoğlu**, “Tanzimat Sonrası Hukuki Düzenlemeler ve Hukuk Düalizmi”, *Türkler*, C. 14, Editörler, H. Güzel/K. Çiçek/S. Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 731.
 - 13 Nuran **Koyuncu**, “Hukuk Mektebinin Doğuşu”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XVI, S. 3, 2012, s. 168; Ali A. **Yörük**, *Mekteb-i Hukuk’un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900)*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2008, s. 23.

hâkim ve dava vekili gibi- yetiştirildi.¹⁴ Tanzimat’la birlikte gerçekleştirilen tüm bu yasal düzenlemeler Osmanlı hukuk sisteminde şer’î hukuk haricinde yeni bir hukuki yapının oluşmasına neden olurken atılan adımların geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması da hukuk alanında daha sistematik ve kurumsal bir yapının oluşmasına zemin hazırladı.

Bu çalışmada Osmanlı arşivi belgeleri temel alınmakla birlikte Osmanlı Devleti’nde hukuk müşavirliğinin oluşumu hakkında genel bilgiler çerçevesinde Güven Dinç’in “*Osmanlı Devleti’nde Uluslararası Hukuk Anlayışının Kurumsallaşması: Bâbîâli Hukuk Müşavirliği (İstişare Odası)*” adlı çalışmasından faydalanıldı. Yine çalışma Maliye Nezâreti kapsamında ele alındığından nezâret hakkında Ali Akyıldız’ın *Osmanlı Merkez Bürokrasisi (1836-1856)* ile ilgili alanda yazılmış makalelerden yararlanıldı. Çalışmanın bir diğer odak noktası olan dava vekilliğine dair bilgiler de ise Galip Çağ ve Funda Öztürk’ün “*Osmanlı Devleti’nde Adli Modernleşme: Tanzimat Döneminde Dava Vekilliği (Avukatlık) ve Baronun Ortaya Çıkışı*” adlı çalışmaları esas alınmıştır.

Tüm bu bilgiler ışığında bu çalışmada 1886 yılında Maliye Nezâreti tarafından hazırlanan tâlimât/yönetmelik temel alınarak hukuk müşavirliğinin yetki ve sorumlulukları ile bu teşkilatın işleyişi ele alınmıştır. Ayrıca bu yapının işleyişine dair örnekler de yine arşiv belgeleri kapsamında incelenmiştir.

I. OSMANLI DEVLETİ’NDE HUKUK MÜŞAVİRLİĞİ VE DAVA VEKİLLİĞİ

A. Osmanlı Devleti’nde Hukuk Müşavirliğinin Oluşumu

III. Selim döneminde Osmanlı bürokrasisi başta hariciye olmak üzere değişim geçirmeye başladı. Zira Batı ile artan diplomatik ilişkiler yeni kurumların ortaya çıkmasını kaçınılmaz kıldı. Bu bağlamda 1793 yılında Osmanlı Devleti ilk kez bazı Avrupa başkentlerinde daimî elçilikler açtı. Her ne kadar bu girişim II. Mahmut döneminde kesintiye uğrasa da hariciyede yetişen devlet adamları bu süreci devam ettirdi. Ki bu adımlar neticesinde 1836 yılında Hariciye Nezâreti oluşturularak harici işlerle alakalı birimler/odalar kuruldu. Bu birimlerden biri de Hariciye Kitâbeti’dir ve Osmanlı ile yabancılar arasında meydana gelen hukukî davalara bakmakla görevlidir. Bu kurum zaman içerisinde değişime uğrayarak önce Deâvî-i Hariciye Kitâbeti adını alır ve yabancı devletlerle ortaya çıkan davalarla

14 Emin Yolalcı, “XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti’nde Eğitim ve Öğretim Kurumları”, Osmanlı, C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 292.

ilgilendirir.¹⁵ Daha sonra “Umûr-ı Hukûkiyye-i Muhtelite Müdüriyeti” yapılarak Osmanlı tebaası ile yabancılar arasında siyasî ve dinî olmayan hukukî davalara bakar.¹⁶ Batı ile kurulan diplomatik, siyasi, ekonomik ve benzeri ilişkilerin neticesi olarak hukuki yapının önemi ve çağına uygun atılımlar yapılmasının gerekliliği anlaşılır. Bu bağlamda dava vekilliği ve hukuk müşavirliği gibi meslek gruplarına daha çok ihtiyaç duyulduğu söylenebilir.

Hariciye Nezâretine bağlı olarak çalışan Bâbîâli Hukuk Müşavirliği’nin¹⁷ ne zaman kurulduğuna dair farklı görüşler bulunmaktadır. 1864 yılında Fransız Avukat Emile Tarin’in Hariciye Nezâretinde memuriyete başlamasıyla birlikte merkezi hükümetin hukuk müşaviri istihdam etmeye başladığı¹⁸ söylenebilir. Bunun yanı sıra Çakmak, hukuk müşavirliği kavramının 19. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıktığını söylerken 1864 yılında avukatların göreve başlaması nedeniyle bu yılı Bâbîâli Hukuk Müşavirliği’nin kuruluşu olarak ifade eder.¹⁹ Findley, 1880’lerin başını işaret ederken²⁰ benzer şekilde Genell’de 1883 yılından bahsetmektedir.²¹ Kılıç

15 Carter V. **Findley**, “Hariciye Nezâreti”, TDV İslâm Ansiklopedisi, C. 16, İstanbul 1997, s. 179.

16 Musa **Kılıç**, Osmanlı Hariciyesinde Gayrimüslimler (1836-1876), Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 100-102.

17 Bu dairenin ismi salnamelerde farklı farklı anılmaktadır. Örneğin, Bab-ı Âli İstişare Odası, İstişare Odası, Hukuk Müşavirliği Dairesi, İstişare Dairesi, Bab-ı Âli Hukuk Müşavirliği, Hukuk Müşaviriyeti ya da Hukuk Müşavirliği denilmektedir. Hakverdi **Güneş**, Salnamelere Göre Hariciye Nezâreti Teşkilatı, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s. 62.

18 Sevilay **Kasap**, Osmanlı Merkez Bürokrasisinde Gayrimüslimlerin İstihdamı (1839-1876), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2011, s. 33.

19 Aydın **Çakmak**, Hariciye Nezâreti (1836-1924), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2020, s. 141; Arşiv belgelerinden anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti’nde hukuk müşavirleri 1864 yılından itibaren Hariciye Nezâretinde görevlendirildi. Ne var ki bu kişilerin sadece kendileriyle yapılan sözleşmelerle görevlendirilmesi ve bir çalışma yerlerinin olmaması nedeniyle kurumsal bir yapılanmadan bahsedilemez. Güven **Dinç**, “Osmanlı Devleti’nde Uluslararası Hukuk Anlayışının Kurumsallaşması: Bâbîâli Hukuk Müşavirliği (İstişare Odası)”, *Turcology Research*, S. 74, 2022, s. 384.

20 **Dinç**, s. 384.

21 Aimee M. **Genell**, “The Well-Defended Domains: Eurocentric International Law and the Making of the Ottoman Office of Legal Counsel”, *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association*, C. 3, S. 2, 2016, s. 255. Şarl Kişer Efendi’nin H. 1300, M. 1882/1883 yılında 80 lira maaş ile Hariciye Nezâreti hukuk müşavirliği hizmeti ile Osmanlı Devleti’nde çalışmaya başladığı H. 1302, M. 1884/1885 yılında ise maaşına on lira zam yapıldığı bilinmektedir. **BOA**, HR. SAİD., 4/12, 29 Cemâziyülâhîr 1313/17 Aralık 1895, s. 4.

ise, Bâbîâli Hukuk Müşavirliği'nin kurulduğu tarihin tam olarak bilinmediğini ancak hukuk müşavirlerine ait bilgilerin II. Abdülhamit döneminin ilk yıllarına ait olduğunu söylemektedir.²² Bunun yanı sıra Bununla birlikte 1885'te Alman Dışişleri Bakanlığı, 1886'da İngiliz Dışişleri Bakanlığı ve 1890 yılında Fransız Dışişleri Bakanlığı'nda hukuk müşavirliği ofislerinin kurulması dikkate alındığında Osmanlı Devleti'nin de bu tarihlerde çeşitli düzenlemeler yaptığını düşündürmektedir.²³

Bâbîâli ve Hariciye Nezâretindeki görevliler Avrupa dillerini bilmekle birlikte²⁴ genel olarak hukuki alt yapıya ve özelde uluslararası hukuk bilgisine sahip olmadıkları için devletlerarası sorunların çözümünde yetersiz kalabilmektedir. Batı ile artan siyasi, ekonomik ve hukuki ilişkiler düşünüldüğünde uluslararası hukuku ve yabancı devletlerin hukukunu bilen kişilerin/uzmanların istihdam edilmesine başlanır. Bunun yanı sıra hem merkez bürokraside hem de hukuk alanının da dava vekillerine ihtiyaç duyulur. Ancak bu alanda yetişmiş Osmanlı tebaası olmadığı için öncelikle Batılı hukukçulardan faydalandığı görülmektedir. Bu suretle 1860 yılından 1883 yılına kadar en az 25 yabancı hukuk müşaviri görevlendirilirken bu görevlendirmeler de kurumsal bir alt yapı içinde gerçekleştirilmez.²⁵

Tanzimat sonrasında yaşanan hukuki ve idare gelişmeler nedeniyle II. Abdülhamit uzmanlık gerektiren konularda herhangi bir görüş belirtmek sizin belgeleri ilgili kurumlara gönderir.²⁶ Bu bağlamda 1864 yılından itibaren varlık gösteren hukuk müşavirlerinden II. Abdülhamit döneminde daha düzenli ve yoğun bir şekilde yararlanıldığı söylenebilir. Zira, II. Abdülhamit uluslararası hukukçuları hem Avrupa'ya karşı stratejik bir savunma hem de ülke çıkarlarını korumada destekleyici bir araç olarak görür. Bu durum ise hukuk müşavirliğinin kurumsallaşmasına zemin oluşturur.²⁷ Yine 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında yaşanan dış baskılar da hukuk müşavirliğine duyulan ihtiyacı artırınca hukuk müşavirliğinin kurumsallaşması elzem olur.²⁸

22 Kılıç, s. 102.

23 Dinç, s. 384.

24 Sezai Balcı, "Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Girişimlerine Bir Örnek: Lisan Mektebi", Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 27, S. 44, 2008, s. 77-98.

25 Dinç, s. 384.

26 Ali Akyıldız, "II. Abdülhamit'in Çalışma Sistemi, Yönetim Anlayışı ve Bâbîâli'yle (Hükümet) İlişkileri", Osmanlı, C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 290.

27 Genell, s. 256.

28 Dinç, s. 385.

Hariciye Nezâretine gönderilen personel listesi incelendiğinde “Bâbîâlî Hukuk Müşavirliği ile İstişare Odası” olarak ifade edilen ve hukuk müşavirlerinin görev yaptığı birimlerin olduğu görülmektedir.²⁹ Yine görüşlerinden istifade etmek için Maliye müsteşarı Vetendrof ve hukuk müşaviri Geşer efendilerin bu işte bulundurulmaları ve nezâret değiştirilmesi sebebiyle Tevfik Paşa’ya ait olan vazifenin de sorumluluklarına verildiği bilinmektedir.³⁰ Bu husus ile nezâretler arası yardımlaşmanın söz konusu olduğu ve hukuki konularda nezâretler arası görüş talep edildiği anlaşılmaktadır.

Hariciye Nezâretinde meydana gelen bu hukuki ve idari düzenlemeler diğer nezâret ve merkezi kurumlar için de önemli hale gelince yavaş yavaş hukuk müşavirliklerinin oluşumu yaygınlık kazanmaya başlar ve 1886 yılında Maliye Nezâretine bağlı hukuk müşaviri ve dava vekillerine dair yönetmelik³¹ hazırlanması hukuk müşaviri ve dava vekillerinin kurumsallaşmasında önemli bir adım olur.

1. Maliye Nezâreti Hukuk Müşavirliği ve Dava Vekilliği Teşkilatı

1886 yılında Hazine ile şahıslar arasında meydana gelen davalar için 1 hukuk müşaviri, 4 dava vekili ve 1 icra memurunun istihdam edilmesi ve bunların vazifelerine dair hazinece bir tâlimât düzenlenmesine dair tâlimâtın ayrıntıları hakkında da Şûrâ-yı Devlet’le görüşülür. Buna göre, nezârette öncelikle hazine dava vekilleri, tenfiz ilâmât memurları ve kalem heyeti oluşturulacaktır. Ardından vilayetlerdeki dava vekillerinin görev türü ile dereceleri, vekillere verilecek aidat ve ücretlerin miktarı belirlenecektir. Yine tâlimât, yargılama dereceleri için gereken ayırımın yapılması, masraflar, Dersaâdet mahkemelerine verilecek pulların düzenlenmesi ve kullanılmasına dair yapılması gerekenleri de kapsamaktadır. Bununla birlikte 1875 yılı sonuna kadar hazine için Dersaâdet dava vekillerine %4 ve tenfiz ilâmât memuruna %2 ve sonraki yıllar için vekillere %2 ve tenfiz ilâmât memuruna %1 olarak verilecek aidat az bulunur. Zira, davalar türlerine ayrılmakla birlikte çalışma ve mesai eşit olduğundan hangi dava olursa olsun verilecek aidatın %16’ya yükseltilmesi bunun %10’un müşavire ve geri kalan kısmının %4’ünün vekile ve %2’sinin de tenfiz ilâmât memuruna verilmesi talep edilmektedir. Ayrıca taşra dava vekillerine verilmekte olan %5 ücretin %7’ye yükseltilmesi de istenir. Yine hazine müşavirliğince oluşturulacak kalem heyetine açıktan ücret ödenmemesi ve 1

29 BOA, HR. HŞ. İŞO., 166/4, 10 Cemâziyülâhîr 1300/18 Nisan 1883, s. 3-4.

30 BOA, MB. İ., 79/131, 29 Şaban 1298/27 Temmuz 1881, s. 1.

31 BOA, Y. PRK. ML., 6/47, 10 Muharrem 1304/9 Ekim 1886, s. 1-7.

başkâtip, 8 hazine kalemi ile 4 hademenin ödemelerinin de hazine mevcudundan ayrılması uygun görülür. Bu kapsamda tâlimâtın uygulanması için nezârete izin verilmesi istenir.³² Birkaç gün sonra Maliye Nezâreti hukuk müşaviri ile dava vekillerine dair tâlimâtın yayınlanması Şûrâ-yı Devlet ile yapılan görüşmelerin olumlu sonuçlandığını göstermektedir.

9 Ekim 1886 tarihinde Maliye Nezâretine bağlı hukuk müşaviri ile dava vekillerine dair hazırlanan yönetmelik 2 bölüm, 60 madde ve 1 son sözden oluşmaktadır.

Birinci bölüm beş kısımdan oluşurken bu bölüm; teşkilat yapısı, müşavirin vazifesi, Dersaâdet ile vilayetlerde görevli dava vekilleri vazifeleri ve kâtiplerin vazifesi ile ikinci bölüm ise; dört kısımdan oluşmakta ve masraflar, Dersaâdet dava vekilleri aidatı, vilayetlerdeki dava vekillerine verilecek ücret ve sonuçla alakalıdır.³³ Tüm bunlar sonunda da 1887 yılına gelindiğinde Maliye Nezâreti hukuk müşavirliği ile dava vekillerine dair olan tâlimâtın bazı maddelerinin düzeltilmesi için layiha kaleme alındığı³⁴ gibi yine zaman içerisinde tâlimâtın bazı maddeleri için düzenleme ve eklemeler yapıldığı da görülür.³⁵

1886 yılı tâlimâtına göre, teşkilat yapısına dair hazine hukuk müşaviri, doğrudan doğruya Maliye Nezâretine bağlıdır ve tüm işlemlerinde nezârete karşı sorumludur (madde 1). Aynı hukuk müşaviri bilhassa hazineye ait dava ve işlemlerle meşguldür. Bu bağlamda hariçten dava kabul etmemek üzere Dersaâdet için görevli 4 dava vekili, tenfiz ilâmât konularına bakmak için aidatlı 1 memur ve ayrıca vilayetlerde özel ücret ile şahâdatnameli dava vekilleri istihdam edebilecektir (madde 2). Ayrıca müşavirin emrinde 1 başkâtip, 2 müsevvid³⁶, 4 mübeyyiz³⁷, 1 mukayyid³⁸, 1 muhâsib³⁹ ve 4 hademe bulunacaktır (madde 3).

32 BOA, MV., 12/85, 4 Muharrem 1304/3 Ekim 1886, s. 1.

33 BOA, Y. PRK. ML., 6/47, s. 1-7.

34 BOA, MV., 27/41, 13 Rebîülâhîr 1305/29 Aralık 1887, s. 1.

35 BOA, ŞD., 2791/59, 7 Rebîülevvel 1328/19 Mart 1910, s. 1; BOA, İ. MMS., 142/12, 26 Recep 1329/23 Temmuz 1911, s. 1-5.

36 Müsevvid: “tesvîdeden, müsvedde, karalama, taslak yapan”. Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 23. Bası, Aydın Kitabevi, Ankara 2006, s. 740.

37 Mübeyyiz: “tebyîz eden, müsveddeleri beyaza çeken kalem kâtibi”. Devellioğlu, s. 701.

38 Mukayyid: “kaydeden, kayıt me’muru”. Devellioğlu, s. 680.

39 Muhâsib: “muhâsebe, hesap işlerini iyi bilen, sayman”. Devellioğlu, s. 669.

Dersaâdet dava vekilleri, müşavirin beyanı üzerine nezâretten tayin edilecekken kâtip ve hademelerin istihdamı müstakil bir kanûna bağlı olacaktır (madde 4). Vilayetlerde istihdam edilecek dava vekillerinin seçilip tayin edilmesi veya işten çıkarılması hususlarında da müşavire bilgi verilecektir (madde 5). Tâlimât-nâme’de ayrıca müşavir, nezârete karşı tüm işlemlerde sorumlu olduğu gibi dava vekilleri, tenfiz ilâmât memuru, kâtipler ve hademe de vazifeleri derecesinde müşavire karşı sorumludur (madde 6)⁴⁰ denilmektedir.

Müşavirin idaresinde beş tür defter bulunacaktır. Birincisi, evrak defteri olup mahkemeye müracaat edilen tüm davalara ait evrak ile diğer gönderilen veya gelen evrak sırasıyla ve peş peşe numara ile kısaca bu deftere kaydedilir. İkincisi, Dersaâdet mahkemeleri ile idare meclisinden verilen tüm karar belgelerinin aynen kayıt ve tesciline mahsustur ve üç bölümden oluşur. Bunlardan birine bidâyeten, diğerine istinâfen ve üçüncüsüne de temyizen verilen karar belgesi kaydedilir. Yine belgeler, başkâtip tarafından aslına uygun olduğuna dair açıklama yapıp imzalandıktan sonra müşavir tarafından da onaylanarak imzalanır. Üçüncüsü, zimmet defteri olup gerek dairelere gerekse dava vekillerine verilecek evrak, kısaca kaydedilerek imzalanır. Dördüncüsü, iki bölümden oluşan hesap defteridir. Bunların birincisi mahkemeye verilen özel senetlere, ikincisi mübâşiriye⁴¹ ücreti ve pul parası gibi nakden harcanan akçelere mahsustur. Beşincisi ise müşavir ve dava vekilleri arasında yapılan müzakereler üzerine çoğunluk veya ittifakla ortaya çıkan fikir ve görüşlerin imzalanmak üzere kaydedilmesi ve yazılmasına mahsustur. Bu defterlerin tamamı basılacak şekilde düzenleneceği gibi sayfalarına sıra numarası konulacak ve sonunda kaç sayfadan meydana geldiği başkâtip ile müşavir tarafından onaylanarak mühürlenecektir (madde 7).⁴²

Yukarıda bahsi geçen defterlerin düzenlenmesi ve kayıt işlemlerinden başkâtip ile müşavir; evrak ve senetlerin saklanması da müşavire karşı başkâtip ile diğer kademedeki kâtipler sorumludur (madde 8). Müşavirlik aracılığıyla nezâretten yazılan yazılar ve tezkere müsveddeleri basılı kağıtlara geçirilerek bahsi geçen yazılar altı ayda bir sıra ve tarih itibarıyla ciltlenecektir. Yine müşavirlik tarafından yazılan müzekkere, mahkemeye verilen dilekçe, layiha, ihtar ve haciznâme gibi belgeler de altı ayda bir

40 BOA, Y. PRK. ML., 6/47, s. 1.

41 Mübâşiriye: “devletçe bir işi yapmaya me’mur edilenlerin masraflarına karşılık olmak üzere, gittikleri yerlerdeki halktan tahsil olunan para”. Devellioğlu, s. 700.

42 BOA, Y. PRK. ML., 6/47, s. 1.

ciltlenecektir ^{(madde 9).}⁴³ Her vilayette karar belgeleri yedinci maddede bahsi geçen defter numunelerine uygun olarak düzenlenecek ayrıca dava ve mahkemeler için verilen harç, vergi ve vekâlet ücretlerinin kaydı tutulacaktır. Ayrıyeten gerek karar belgeleri kaydedilerek onay işlemlerinin yapılması gerekse diğer defterlerin nüshalarının düzenli tutulması vilayet defterdarlarına aittir. Tüm bu işlemlere dair tutulan ve onaylanan defterler ise altı ayda bir müşavir tarafından listelenerek nezârete sunulacaktır ^{(madde 10).}⁴⁴ Böylece bu tâlimâtla Maliye Nezâretine bağlı hukuk müşavirlerinin yapacakları işlemler aşama aşama açıklanmıştır.

a. Maliye Nezâretine Bağlı Hukuk Müşavirliği

1886 tarihli tâlimât ile hukuk müşavirinin görev ve yetkileri de açıkça ortaya konulur. Bu bağlamda hukuk müşavirinin ilk görevi, Maliye ile diğer daireler veya kişiler arasında düzenlenen ve karşılıklı yapılan tüm sözleşmelerle senetlerin müsveddesini araştırarak bu sözleşmeleri hazine hukukunu sağlayacak şart ve kanûn hükümlerine uygun hale getirmektir. İkinci görevi, nezâretten ve hazine şubelerinden gelen yazılı sorular üzerine görüşlerini açıklamaktır. Üçüncüsü, hazineye ait olup mahkemeye başvurusu gereken konular hakkında dava vekilleri aracılığıyla ait olduğu mahkemede dava açmak ayrıca hazine aleyhinde açılacak davalar hakkında gereken savunmayı yapmak için araştırma ve kanûni takibatta bulunmaktır. Dördüncü görevi ise mahkeme karar belgesi, tenfiz⁴⁵ hükümleri ile hazine hukukunun tahsilatının hızlandırılmasında gereken her tür tedbire başvurulması gibi konulardan oluşmaktadır ^{(madde 11).}

Yukarıda verilen genel açıklamaların ardından müşavirin sorumlulukları ya da müşavire karşı olan sorumluluklar hakkında daha ayrıntılı ifadelere yer verilmektedir. Müşavir, şahıslar aleyhinde açılacak olan veya hazine aleyhinde şahıslar tarafından açılacak davaları, dava vekillerinden uygun olanına gönderir. Gerekli olan vekâletnâme de müşavir ve nezâretin mührü ile vekile verilir. Ayrıca bu davalar için vekil aracılığıyla istînâf ve temyîz gibi her tür kanûni tedbirlere müracaat edilir. Yine müşavir, vekillerin mahkemede kanûn hükümlerine uygun ve hazine yararına müdafaa etmesine dikkat ederken nezâret ve kanûna aykırı gördüğü vakaların engellenmesine çalışır ^{(madde 12).} İstinaf, temyîz ve haciz için hazine adına mahkemeye verilmesi gereken kefaletname dava vekili tarafından düzenlenip müşavir tarafından onaylandıktan sonra kalemce gereken yapılır ve

43 BOA, Y. PRK. ML., 6/47, s. 1.

44 BOA, Y. PRK. ML., 6/47, s. 2.

45 Tenfiz: “hükümünü yürütmeye”. Devellioğlu, s. 1079.

hemen Masârifat-ı Umumiye Müdüriyeti tarafından mühürlenerek iade edilir (madde 13). Hukuk müşaviri kendisine havale edilen konularda istişareye ihtiyaç duyarsa dava vekilleri ile tenfiz ilâmât memurlarını görüşmeye davet eder ve müşavir, heyete başkanlık yapar. İncelenen vakalarda görüşler eşitse müşavirin bulunduğu taraf çoğunluk kazanmış sayılır (madde 14). Müşavir, bir davanın araştırılmasını kolaylaştırma ve borçlunun kuvvet ve varlığı için gizli ya da açık araştırma yapabilir. Buna ek olarak gerekliliği halinde protesto ve haciz gibi kanûni işlemler sorumluluğu altında olmak üzere doğrudan doğruya hazine kalemleri ve şubelerinden; resmi daireler ve vilayetlerden nezâret vasıtasıyla her çeşit bilgi elde etmeye yetkilidir (madde 15).⁴⁶

Müşavir ayrıca, emrinde çalışan kişileri kontrol ederek bu kişilerin hata ve kusurlarında gerekli işlemleri yapabilmektedir. Bu bağlamda müşavir, dava vekilleri ile tenfiz ilâmât memurlarından veya kâtipler ile haddmeden tecrübe eksikliği olan veya tembellik yapanlara müsamaha gösterenleri derecesine göre uyarabilir. Ayrıyeten bu kişilerin bir maaşını veya aidatından maaşına eşit miktarını nezâretin görüş ve bilgisi dahilinde kesebilir. Buna karşılık bu tembelliğin tekrarlanması halinde müşavir, bu kişilerin işten çıkarılması ve yerine seçeceği kişinin tayini hususunu nezârete sunabilir. Bunlardan kendilerine verilen evrak ve senetleri gizleme veyahut bilerek hasıma bilgi verme gibi kasten hazine hukukuna zarar ve hasıma karşı faydalı harekette bulunan olursa kanûnlara uygun olarak hakkında dava açılacağı gibi bu hareketten hazineye zararı olmuşsa zarar o kişiye ödettilerilebilir. Müşavirin emrindeki memurlarının bu gibi durum ve hareketlerini zamanında araştırması ve gereken çalışmayı yapılması gerekir aksi halde hukuk ve hazine yararına olan işlemlerde kusur edilmesi ve buna göz yumulması durumuna ortak olduğu gerekçesiyle onun hakkında da aynı işlem yapılacaktır (madde 16).

Müşavir, tamamen veya kısmen hazine aleyhinde ortaya çıkan karar belgelerini mahkeme derecelerinde ilerleterek karar kesinlik kazanana kadar davayı takip etmek zorundadır (madde 17). Bu anlamda müşavirin bir davanın savunulmasında delil sayılan tüm kayıt, evrak ve senetleri ait olduğu daire ve kalemden isteme yetkisi bulunmaktadır. Ayrıca hazine daire memurları ile zabitanın, kayıt ve evrakları araştırarak bulması ve bunlardan hemen bulunması mümkün olmayanlar için bir müddet belirlenmesi ve o müddet içinde hazırlanarak müşavirliğe vermesi mecburdur. Her iki durumda da talep edilen evrakın verilmesinde gecikme olursa müşavir, nezârete müracaat ederek şikâyetçi olacaktır (madde 18).

46 BOA, Y. PRK. ML., 6/47, s. 2.

Mahkemeler, icra daireleri ve mukavelât muharrirlerinden⁴⁷ resmen hazineye tebliğ edilmesi gereken ihzârname, ilâm, protesto ve haciznâme gibi resmi evrak, usulüne uygun olarak doğrudan doğruya müşavir tarafından kabul edilerekdir. Yine hazine tarafından verilecek cevap ve tebliğ edilecek evrak da müşavir tarafından düzenlenerek mühürlenecek ve gerekenlere ulaştırılacaktır (madde 19).⁴⁸ Hukuk müşaviri, bir karar hükmü kesinlik kazanınca tarihinin açıkça belirtilmesi ile hemen dairenin faydasına bilgi verme; tahsilata başlanmışsa tahsilatın yazılı olarak dairesine bildirilmesi ve ödenecek meblağı doğruca hazineye teslim ettirmeye mecburdur. Ayrıca hazine daireleri memurları da ele geçirilen meblağın kalan kısmının elde edilmesinde gecikme veya taksit müddetinin sonunda tahsilat yapılmaması durumunda hukuk müşavirinin uyarılmasında; görülen davalar üzerine hukuk müşavirinden bilgi almaya mecbur ve yetkilidir. Fakat yargılama ve icra işlerine dair meselelere hazine şubeleri tarafından müdahale olunmayacaktır (madde 20). Müşavir, görülen davalar ile karar hükmüne ait meselelerin ayrıntıları hakkında bilgi istemeye ve açıklama için mahkeme başkanı ve icra memurlarıyla yazışmaya yetkilidir (madde 21). Devam eden davalara ait evrak ile icraya konulması gereken karar belgesi müşavirliğe teslim edilecektir. Yine hazineye gelecek evrakın tümü de müşavirliğe havale edilecektir. Ayrıyeten adliye ait olup hazine şubelerine gönderilecek evraklar da gerekli kanûni işlemin yapılması için müşavirliğe teslim edilecektir (madde 22).⁴⁹

Osmanlı arşivinde hukuk müşavirinin görev ve konumuna dair pek çok belgeyle karşılaşmak mümkündür. Ki bu bağlamda uluslararası niteliğe sahip sorunların çözümünde hukuk müşavirlerinin görev aldığı görülmektedir. Örneğin, Rumeli demir yolu borçları hakkında Dâhiliye nazırı tarafından bir rapor hazırlanınca meselenin daha derinlemesine incelenmesi gerekir ve maliye ile hukuk işlerine ait olan hususlar için maliye işlerinden ve hukuk müşavirlerinden birkaç kişiden oluşan bir komisyonca hesap yapılır. Alınan karara göre, daha ayrıntılı araştırma yapılabilmesi için meselenin temyîz mahkemesine gönderilmesi önerilir. Ayrıca Ali Şahbaz Efendi, Bâb-ı Âlî Hukuk Müşaviri Hakkı Bey, Maliye hukuk müşaviri Refik Bey ve maliyeyi bilen bir kişi ile komisyon oluşturularak meselenin her yönüyle görüşülmesi Adliye, Hariciye ve Maliye nezâretlerine

47 Mukavelât muharriri: “noter”. Devellioğlu, s. 679.

48 BOA, Y. PRK. ML., 6/47, s. 2.

49 BOA, Y. PRK. ML., 6/47, s. 3.

bildirilir.⁵⁰ Yine merkezi hükümet ile Şark demir yolları kumpanyası arasında çeşitli anlaşmazlıklar yaşanınca hükümet heyeti aracılığıyla bu hususların incelenmesi için Ticaret ve Nafia nazırı Zihni Paşa, Şûrâ-yı Devlet azasından Yanko Bey, Maliye Nezâreti hukuk müşaviri Mahmut Esat Efendi ve merkezi hükümet tarafından atanan vekillerden oluşan bir komisyon kurulur. Fakat asıl vazifelerine zarar getirmeden sözleşme gereğince dört ay zarfında merkezi hükümetin istediği layihalar düzenlenerek kumpanyaya bilgi verilir. Sonrasında ise kumpanyanın bildirdiği 22 adet layiha üzerine inceleme yapılır.⁵¹ Bu komisyonca merkezi hükümet tarafından açıklanan 18 ve kumpanya tarafından açıklanan 22 toplam 40 mesele hakkında araştırma yapılarak meselelerin yedisi hakkında görüş birliği sağlanırken bu meseleler uygun suretle karara bağlanır ancak beşinci hüküm⁵² için ortak fikir çıkmaz.⁵³ Yapılan çalışmalara karşılık merkezi hükümet vekillerine 1.500 lira; kumpanya ile yaşanan anlaşmazlıklar için önceden oluşturulan hükümet heyeti komisyonunda bulunan kişilere nakdi ödül ve ayrıca Yanko ve Mahmut Esat efendilere de hizmetleri için teşvik amaçlı biner lira nakdi ödül verilmesi uygun görüldü.⁵⁴ Her iki demir yolu şirketi ile yaşanan sorunlarda hukuk müşavirlerinin meselelerin çözümünde söz sahibi olduğu ve merkezi hükümet tarafında yer alarak hazine-nin haklarını koruduğu anlaşılmaktadır.

Başka bir örnek olarak 1890 yılında İtalya vapur kumpanyası rıhtıma çarpınca bu gibi meselelerde hangi kurumların sorumluluğu olduğuna dair belirsizlikler ortaya çıkar. Zira, 1886 yılı tâlimâtı ve Şûrâ-yı Devlet'in kararıyla resmi daireler hukuk müşavirleriyle dava vekillerini kapsayan tâlimâtın 45. maddesi gereğince 1890 yılında rıhtıma çarparak tahrip eden İtalya vapur kumpanyasına ticaret-i bahriye mahkemesince sulhen kararlaştırılmış olan 115 liranın %6'sı hukuk müşavirliğine ait olması gerektiği ve gereğinin yapılması müşavirlikten yazılır. Bu yazı üzerine Maliye Nezâretinde incelenen tâlimâtın 45. maddesinde hazinenin Dersââdet'te hükmettirilen alacaklarına gerek sulhen gerek icra makamınca meydana gelecek tahsilatın %4'ü dava vekiline ve %2'si tenfiz ilâmât memuruna ait olacağı yazılıysa da bu tâlimât Maliye Nezâretine bağlı hukuk müşaviri ile dava vekillerine ait olduğu ancak resmi daireler hukuk müşaviri ve dava

50 BOA, MV., 84/44, 3 Zilkade 1312/28 Nisan 1895, s. 1.

51 BOA, İ. TNF., 12/33, 3 Rebiülâhir 1321/29 Haziran 1903, s. 2.

52 "Rumeli Şarki muhâkematındaki de'aviye hükümet-i seniyyenin lüzum-ı müdahalesine ve 80.000 frank masrafın tahsiline dairdir." A.} DVN. MKL., 44/2, 29 Zilhicce 1321/17 Mart 1904, s. 1.

53 BOA, A.} DVN. MKL., 44/2, 29 Zilhicce 1321/17 Mart 1904, s. 3.

54 BOA, İ. TNF., 12/33, 3 Rebiülâhir 1321/29 Haziran 1903, s. 2.

vekillerini kapsadığına dair kayıt ve bilgi olmadığı açıklanır.⁵⁵ Buna karşın şehremaneti hukuk müşavirliğince tâlimâtın tüm resmi daireler hukuk müşavirleriyle dava vekillerini kapsadığını açıklar. Bu nedenle İtalya vapuru kumpanyasından alınan akçelerin %2'si müşavirliğe ait olması gerektiği iddia edilerek Şûrâ-yı Devlet'e evrak gönderilir ama kayıtların incelenmesi neticesinde tâlimâtın tüm daireleri kapsadığına dair bir karara varılamaz. Ancak Maliye Nezâretinden verilen cevapla tâlimât hükümlerinin resmi daireleri de kapsadığı ifade edilince gereği sonra kararlaştırılmak üzere Tanzimat Dairesi'nde inceleme yapılmasına karar verilir.⁵⁶ Tâlimât'ın resmi daireler için genel bir hüküm içermesine dair benzer bir örnekte ise 1886 yılı tâlimâtının Ziraat Bankası alacaklarına ait davalarda da uygulanması 13 Temmuz 1890 tarihli emirle makama bildirilir. Bu bağlamda Dersaadet bidâyet mahkemesi ikinci hukuk dairesinde incelenen bir dava için görülmesi gereken evrakların onaylı suretinin gönderilmesi hususu bankanın genel müdürlüğüne ifade edilir.⁵⁷

Maliye hukuk müşavirliğini ilgilendiren konularda müşavirliğine başvuru yapılması hususunda zaman zaman uyarı yapılmaktadır. Zira arşiv belgesinde meselenin ne olduğuna dair bilgi olmamakla birlikte Langa civarındaki Aya Todorî kilisesi mütevellileri Yeraim, İstavri ve diğer şahısların Maliye Nezâreti hukuk müşavirliği dairesine müracaat etmeleri gerektiği konusunda tembih ve ihtarda bulunulmuştur.⁵⁸

Maliye Nezâretine bağlı olan hukuk müşavirlerinin öncelikli olarak hazinenin haklarını koruyarak hazinenin zarara uğramasını engellemeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Örneğin, 1886 yılında Cedide sancağında mültezim Ahmet Şerai Paşa tarafından hazine aleyhine zarar ve ziyan davası açılır. Livanın şer'î mahkemesinde görülen dava üzerine iltizam şartnamesinde yazılı Aşar Nizâmnâmesi'nin 46. maddesi⁵⁹ hükmünce yapılan

55 BOA, DH. MKT., 516/57, 25 Safer 1320/3 Haziran 1902, s. 1.

56 BOA, DH. MKT., 630/56, 11 Şevval 1320/11 Ocak 1903, s. 1-3.

57 BOA, BEO., 3809/285647, 29 Ramazan 1328/4 Ekim 1910, s. 2.

58 BOA, ZB., 341/5, 6 Muharrem 1322/23 Mart 1904, s. 1.

59 "Bir mültezimin iltizamında bulunan mahalde muharebe veya isyan hudusu gibi esbabı mücbireden nâşi hasılatı öşriyenin miktarı küllisi istihsal olunamayarak mültezim fevkalâde zarara uğradığı takdirde işbu zararın tahakkuk edecek miktarı ba irâde-i seniyye bedeli iltizamdan tenzil olunur zararın tahakkuk ve tayini miktarı bir mahkemeden hüküm suduru ile hükmü mezkûrun kesbi kat'iyet eylemesine menuttur bu gibi mahaller aşarının vadesi hulûl eden tekasitinin tahsili için canibi hükümetten 39. maddede beyan olduğu üzere bidâyet mahkemesi riyasetine müraca'at olduğu veyahut mültezim daha evvel esbabı mezkûreden dolayı bedelin terkinini kaydı için mahkemeden hüküm taleb eylediği halde verilecek hüküm zararın vukuunu

araştırma neticesinde 372.202 kuruş zarar tespit edilirken bu zarar bedeli iltizamdan indirilir. Akabinde ödenen 104.603 kuruş 37 paranın faizi ile paşaya tahsili hakkında bidâyetten verilen şer‘î ilâmın onayı üzerine Yemen vilayeti meclis idaresince de istinâfen hüküm eklenir. Fakat bu kararlar hazine dava vekili tarafından kabul edilmeyerek temyîz olunur. Bu bağlamda ilâm ve çeşitli evraklar vilayetten Şûrâ-yı Devlet’e gönderilir ve karar, temyîz müddeiumûmiliğinden düzenlenen tebliğname ile beraber Muhâkemât Dairesinde de görüşülür. Bahsi geçen tebliğnamede Paşa’nın vekili Hacı Bey tarafından verilen yazıda temyîz dilekçesinin Usûl-i Muhâkemât Cezaiyye Kanûnu’nda belirtilen süre zarfında değil de Usûl-i Muhâkemât-ı Hukukiyye Kanûnu’nda belirtilen süre zarfında verilmiş olduğundan davanın reddi talep edilmişse de dava, hazine ile şahıs arasında iltizamdan ileri gelen hukuk davası olduğundan ve istinâf dilekçesi de Usûl-i Muhâkemât-ı Hukukiyye Kanûnu’na uygun olarak reddedildiğinden itiraz uygun görülmemiştir. Bu karar sonrasında şer‘î mahkemede görülen bir davanın kabul edilip edilemeyeceği incelemenin istinâf mı yoksa bidâyet mahkemelerinde mi yapılması gerektiğine dair çeşitli görüşmeler yapılmıştır. Sonuç itibarıyla mesele hüküm veren mahkemeye geri bırakılmış ve temyîz harç ücreti olan 200 kuruşun davacıya verilmesine karar verilmiştir.⁶⁰

Hukuk müşavirlerinin yabancı tebaadan kimselerle yaşanan sorunlarda da hazinenin yararına çalıştığı görülmektedir. Örneğin, Maliye Nezâreti hukuk müşavirliği tarafından verilen ve onaylanan iki adet protestoname, Avusturya ve Macaristan devleti tebaasından mösyö Jul Angel ile Wiener Bank Verein’in Galata’da hususi dairesinde banka müdürü mösyö İzidor Garson’a sefaretî aracılığıyla tebliğ edilir.⁶¹ Yine Rusya devleti tebaasından Ohannes Gülbenkian Maliye Nezâreti aleyhine dava açar. Davanın konusu ise, İslimye sancağı Kasımaabad kazasına bağlı köyün 1865’ten 1874 yılına kadarki aşar bedeli 2 piyon? 720.000 kuruş olup ha-

musaddak ise kesbi kat’iyet etmesine intizâren bedelin tahsili imhal olunur hükmü mezkûr muahharen fesih ve nakz olunarak mültezim haksız çıktığı ve bedeli iltizamın tahsiline hükmolunduğu halde maa-fâiz ve masarifi muhakeme istifa kılınır bidâyetten i’tâ kılınan hüküm böyle bir sebebin vukuunu musaddak değil ise bedeli iltizam icrayı muvakkat suretiyle istihsal olunarak derece-i ahirede hazine ‘aleyhine hüküm sudur eylediği halde reddedilir”. **Düstur**, Tertib I, Cilt V, Başvekalet Matbaası, Ankara 1937, s. 793. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/943870e6-d252-4ceb-a24d-eddaa616be8>, E.T. 11.05.2025.

60 **BOA**, ŞD., 2961/67, 21 Şaban 1311/27 Şubat 1894, s. 2; **BOA**, ŞD., 2961/67, 21 Şaban 1311/27 Şubat 1894, s. 1.

61 **BOA**, HR. UHM., 121/24, 6 Mart 1912, s. 1.

zinede emaneten korunması gereken paranın Ohannes Gülbenkian'a verilmemesi ve ticaret mahkemesi hükmü ile haciz kararı yerine getirilmediğinden Rusya sefaretiyle yaşanan anlaşmazlıktır. Buna göre; Ohannes Gülbenkian Ahmet Şükrü adında birine 26.000 Osmanlı lirası vermiş olup bu kişi vefat edince varisler ile Gülbenkian arasında ödeme akdi düzenlendi. Bu akit gereğince Rakkas? Sinan Bey vakfının Şarki Rumeli'deki köyünde aşar fiyatlarından dolayı Maliye hazinesinden alacağı olan meblağ Ohannes Gülbenkian'a terk edilir. Ancak Rakkas Sinan Bey vakfının hasılatından maliye hazinesinde emaneten mevcut olması gereken 3.039 lira 39 kuruş kendisine teslim edilmediğinden Ohannes Gülbenkian, Maliye Nezâreti aleyhinde dava açar. Fakat uzun süre kesin bir hüküm verilmediğinden Gülbenkian'ın avukatı mösyö Yon Efendi bazı işlerin araştırılması için nezâretçe oluşturulan komisyona dilekçe gönderir. Vekil, dilekçesinde meselenin çözülmesi için ödeme yapılması gerektiğini bununla birlikte müvekkilinin onayı ile yaklaşık %50 indirim yapabileceklerini ifade eder. Bu teklif üzerine sulhen müzakereye girilmiş ancak daha fazla indirim yapılabileceği mümkün olduğu anlaşılmış işin sulhen veya verilen hükme göre ödenmesi hakkında sadareten tâlimât verilmesi istenir.⁶²

Hazine hukuk müşavirliğinde bulunan kişinin Osmanlı kanûnları haricinde yabancı kanûnlara da aşına olması gerekmektedir. Bu bağlamda hukuk müşavirleri tayin edilirken bu hususa dikkat edilir. Örneğin müşavir olarak da görevlendirilen Refik Bey'in memleket kanûnları hakkında bilgisi olsa da yabancı kanûnlar hakkında bilgisi olmadığından hizmetinden yararlanılamayacağı anlaşılır. Buna karşın müşavir muavinliğinde çalışan Velit Efendi'nin hem Osmanlı kanûnlarını hem de yabancı kanûnları bilmesi bunun yanı sıra birkaç ecnebi lisana da aşına olması bu hizmeti layıkıyla yerine getirebilecek yeterliliğe sahip olduğunu göstermektedir. Bundan dolayı Velit Efendi'nin maaşına 1.500 kuruş zam yapılarak 3.500 kuruş maaş ile hazine hukuk müşavirliğinde memur olması istenmiştir. Refik Bey'e ise zaten adliyeden alındığından yine orada münasip bir memuriyete tayin edilinceye kadar geçici olarak 1.500 kuruş maa'zuliyet maaşı⁶³ tahsis edilmiştir. Ayrıca hariçte hususi davalarla meşgul oldukları halde hazinenin dava vekâleti hizmetinde olan kişi sayısı da gereğinden

62 BOA, HR. HMŞ. İŞO., 173/76, 13 Ramazan 1330/26 Ağustos 1912, s. 1.

63 Mâ'zuliyet maaşı: "Tanzimat'tan sonra, işten çıkarılan veya memûriyeti lağvedildiği için açıkta kalan memurlara açıkta kaldıkları sürece devlet tarafından ödenen maaş". <https://lugatim.com/>, E.T. 11.05.2025.

fazla olduğundan Arıfan Bey'in dava vekâleti işleriyle uğraşması için hazineden kendisine verilen aylık 2.500 kuruş da kesilmiştir. Yine gerek müşavirlik maaşından tasarruf edilmesi ve gerek dava vekillerine verilen 4.500 kuruşun alıkonulması hususlarına dair de Maliye Nezâreti vekâletinden izin istenmiştir.⁶⁴

Maliye Nezâreti bünyesinde çalışan memurların zaman zaman maaşlarına zam talep ettikleri görülmektedir. Bu bağlamda Maliye muhasebecisi, muavin, hukuk müşaviri ve genel hesap mümeyyizleri maaşlarına zam yapılması için Maliye Nezâretine müracaat etmişlerdir.⁶⁵

Maliye hazinesine öşr maaşından dolayı borçlu olan eski zaptiye muhasebecisi Refik Bey ikameti araştırılmışsa da bulunamamış bu nedenle Usûl-i Muhâkeme-i Hukukiyye Kanûn Muvakkatı'nın 26. maddesi gereğince kendisine yazılacak celp kağıdının ve dilekçenin ilanıyla borcu olan 96 kuruşun,⁶⁶ Maliye hazinesine sulh kağıtları bedellerinden dolayı borçlu olan eski Akşehir kazası kaymakamı Ahmet Efendi'nin borcu olan 400 kuruşun⁶⁷ ve arşiv evraklarında pek çok örneği olan borçların, mahkeme masrafları ve vekâlet ücreti ile beraber tahsiline karar verilmesi için dilekçelerin Şûrâ-yı Devlet bidâyet mahkemesine gönderilmesi hususuna dair izin istenir.⁶⁸

Bu dönemde alanında uzman ve yetkin hukuk müşaviri sayısının yetersiz olduğu bu nedenle hukuk müşavirlerinin esas görevleri haricinde çalışmalarda yer aldığı ve Osmanlı coğrafyasında gezerek gerekli birimlere danışmanlık yaptıkları görülmektedir. Adliye işleri hakkında inceleme yapması için görevlendirilen temyîz mahkemesi azası Kostaki ve hazine hukuk müşaviri Mahmut Esat efendiler önce Üsküp'e daha sonra Selanik'e varacaklarını bu sırada bazı konular hakkında bilgi talep edecek görevlilerin hazır bulunmaları için Selanik ve Kosova adliye müfettişliklerine haber verilir.⁶⁹ Kimi hukuk müşavirlerinin esas görevleri haricinde muallimlik yaptığı da anlaşılmaktadır. Örneğin, Maliye Nezâreti hukuk müşaviri Mahmut Esat Efendi'nin memuriyetine ek olarak Mekteb-i Mülkiyye, Hukuk ve Dârülfünûn-ı Şâhâne'de ilm-i servet⁷⁰, hukuk-ı düvel, tarih ve din-i İslam muallimlikleri verildiğinden bu görevlere tayin tarihleri

64 BOA, İ. DH., 1108/86797, 15 Rebülevvel 1306/19 Kasım 1888, s. 1-2.

65 BOA, BEO., 1647/123504, 29 Zilhicce 1318/19 Nisan 1901, s. 1.

66 BOA, ŞD., 2942/2, 3 Recep 1308/12 Şubat 1891, s. 1.

67 BOA, ŞD., 2942/10, 3 Recep 1308/12 Şubat 1891, s. 1.

68 BOA, ŞD., 2942/23, 3 Recep 1308/12 Şubat 1891, s. 1.

69 BOA, TFR. I. UM., 20/1907, 12 Recep 1325/21 Ağustos 1907, s. 6.

70 İlm-i servet: "siyasî iktisat ilmi". Devellioğlu, s. 430.

ve bağlanan maaşları açıklanır.⁷¹ Yine Hazîne-i Hâssa-i Şâhâne'ye ait bazı meseleler hakkında düşünce ve görüşlerine başvurulmak üzere Maliye Nezâreti hukuk müşaviri Esat Efendi çağrılır.⁷² Buna karşın alanında uzman kimselerin yetiştirilmesi çabaları da devam etmektedir. Örneğin, Mekteb-i Hukuk-ı Şâhâne'den yüksek dereceyle mezun olan bir kişi Maliye Nezâretinin hukuk müşavirliği muavinliğine tayini için dilekçe vermiştir.⁷³

Memuriyet vazifelerini layıkıyla yerine getirme ve çalışma gayretinden dolayı Maliye Nezâreti hukuk müşaviri muavini Hüsnü Bey Efendi ile hukuk müşaviri Mahmut Esat Efendi'ye üçüncü rütbeden nişan-ı Osmani verilir.⁷⁴ Sonrasında ise hem Mahmut Esat hem de Hüsnü beyler ikinci rütbeden mecidi nişanıyla ödüllendirilir.⁷⁵

b. Maliye Nezâretine Bağlı Dava Vekilleri

13 Ocak 1876 tarihli “*Dersaâdet Dava Vekilleri Cemiyeti Nizâmnâmesi*” dava vekillerine ait ilk nizâmnâmedir. Bu nizâmnâme dava vekilliğinin oluşumunun ve mesleki varlığının ortaya çıkışının da ilk adım olmuştur. Buna karşın 1886 tarihli tâlimâtla da Maliye Nezâretine bağlı dava vekillerinin sorumlulukları nezâret kuralları çerçevesinde belirlenmiştir. Bu bağlamda Dersaâdet'te görevli dava vekillerinin vazifesi hakkında; dava vekillerinden her biri müşavir tarafından kendisine verilen davanın sebep ve delillerini ele geçirerek ait olduğu mahkemede kanûn hükümlerine uygun olarak dava açmaya ve ayrıca davanın süratle görülmesi için kanûni takibi yapmaya mecburdur. Eğer bu işlemler sırasında vekil ihmalıyla mahkeme ertelenirse bu durumdan vekil sorumludur (madde 23). Her dava vekili gerekli gördüğü evrakı, müşavirin bilgisi ve aracılığıyla 18. maddede yazılı usule göre ait olduğu daireye bizzat müracaat ederek talep eder. Vekil, mahkemede her bir dava hakkında müşavire bilgi vererek alacağı fikre/görüşe uygun davranır (madde 24). Dava vekili meşru bir mazerete dayanmaksızın mahkemenin ertelenmesinden ve hazine aleyhine giyabi hükme sebebiyet vermekten kaçınmalıdır. Zira, bu nedenle hazine namına oluşan zarar ile gıyaptaki karardan dolayı hazineye yüklenmesi gereken masraflar, hatta mahkemenin zararını da vekil ödemeye mecbur-

71 BOA, MF. MKT., 857/19, 18 Rebülevvel 1323/23 Mayıs 1905, s. 1.

72 BOA, ML. EEM., 648/71, R. 10 Şubat 1323/23 Şubat 1908, s. 1.

73 BOA, BEO., 1567/117484, 25 Cemâziyülâhir 1318/20 Ekim 1900, s. 1.

74 BOA, İ. TAL., 138/32, 23 Zilhicce 1315/15 Mayıs 1898, s. 1; BOA, İ. TAL. 133/58, 13 Şevval 1315/7 Mart 1898, s. 2.

75 BOA, İ. TAL., 156/11, 28 Cemâziyülâhir 1316/13 Kasım 1898, s. 1.

dur. Bunlara ek olarak kanûni müddetin geçmesinden dolayı hazine aleyhine verilen hüküm neticesinde meydana gelecek zarar da yine vekile ödettilir (madde 25). Her dava vekili kendisine verilen davaya dair arzuhal, layiha, protesto ve haciznâme gibi tüm evrakların müsveddelerini düzenleyecek ve müşavire verecektir. Bu tür müsveddeler müşavir tarafından düzeltilerek işaretlenecek sonrasında müsvedde, temize çekilerek kalemde korunacaktır (madde 26).⁷⁶

Tenfiz ilâmât memuru ise, icra dairelerinde bulunan ve müşavir tarafından teslim edilen karar hükümlerini, icra ile ilgili kanûnlara uyarak hazırlayacaktır. Yine borçlunun menkul ve gayrimenkulünü araştırarak, yasa gereğince haciz ve satışını talep edecek, elde edilen para ve malları mahkeme icra memuru aracılığıyla hazineye teslim edecektir. Bu işlemler neticesinde yapılan tahsilat, ilâma kaydedilmekle beraber müşavire de yazılı olarak sunulacaktır (madde 27). Tenfiz ilâmât memuru, icra dairelerinde dava kararının uygulanmasında zorluk çeker ve ertelemeler olursa sebepleriyle beraber müşavire bildirecektir (madde 28). Bir ilâmın uygulanması için resmen icra dairelerine müracaat edildikten sonra veyahut hüküm verilmeden mahkeme sırasında borçlu tarafından yapılacak ödemeler, müşavirin bilgisiyle doğrudan doğruya hazineye teslim edilecektir (madde 29) denilmektedir.

Dava vekillerinin yetki ve sorumluluklarının görev yerlerine göre değiştiği de tâlimâtın 23-29. maddelerinin Dersaâdet'te 30-33. maddelerinin ise vilayette görevli dava vekilleri olarak ayırım yapılmasından anlaşılmaktadır. Buna göre, vilayet dava vekilleri vazifesi hakkında vilayetlerde istihdam edilecek dava vekillerinin tercüme-i hal (öz geçmiş) ve şahâdetnâmeleri müşavir tarafından incelenip gözden geçirilir. Sonrasında mahalli bidâyet ve istînâf mahkemelerince ve idare meclisince yargılama için vekil edildiği vilayetten umumi veya her dava için hususi vekâletnâme verilir (madde 30). Vilayetlerde görevli dava vekilleri, vilayetlerde vali ve defterdarlara, elviyede mutasarrıf ve muhasebecilere bağlı ve onlara karşı sorumludur. Fakat dava vekilleri, mahkemede karşılaşılan zorluklar, kanûni hükümler ve karar hükümlerine dair meselelerde defterdarlar aracılığıyla müşavire müracaat ederek görüş ve açıklama elde edebilecektir (madde 31).⁷⁷

76 BOA, Y. PRK. ML., 6/47, s. 3.

77 BOA, Y. PRK. ML., 6/47, s. 3.

Vilayetlerde görevli dava vekilleri sadece bidâyet ve istînâfta vekâlet edebilir. Temyîzi gereken ilâmât⁷⁸ hakkında ise mahalincede temyîz evrakı düzenleme, doğrudan veya bidâyet mahkemesi başkanı vasıtasıyla istînâf mahkemesi başkanlığına sunarak kaydettirme hakkına sahiptir. Ayrıca şahıslar tarafından hazine aleyhine dava açılıp mahallinde koşulları uygun olan temyîz davası için gereken cevap yazısını belli bir sürede düzenleme ve sunma; cevaben düzenlenecek temyîz evrakı ile temyîz edilen ilâmın⁷⁹ bir suretini defterdarlık aracılığıyla müşavirliğe veya nezârete gönderme vazifesiyle sorumludur (madde 32). Dersaâdet dava vekillerine dair 16., 23. ve 25. maddelerde yer alan hükümlerin tamamı taşra dava vekilleri için de geçerlidir. Ayrıca 32. maddede gösterilen evrak suretleri zamanında gönderilmediği takdirde harç kanûnu gereğince bahsi geçen evrakların suretleri temyîz mahkemesinden alınarak gereği yapıldıktan sonra verilecek harç, dava vekillerinden alınacaktır (madde 33)⁸⁰ ifadeleri yer alır.

Dersaâdet dava vekilleri aidatına dair ise hazinenin Dersaâdet'te hükmettirilen alacaklarından gerek anlaşılarak ve gerek icra yoluyla yapılacak tahsilatın %4'ü dava vekiline ve %2'si tenfiz ilâmât memuruna ait olacaktır (madde 45). Tüm mahkeme masrafları ile vekâlet ücreti davayı kaybedene ait olduğundan her bir davada ne kadar mahkeme masrafı olmuşsa Dava

78 İ'lâmât: "bir davanın mahkemece nasıl bir hükme bağlandığını gösteren resmî vesikalar". Devellioğlu, s. 427.

79 İ'lâm: "bir davanın, mahkemece nasıl bir hüküm ve karara bağlandığını gösteren resmî vesika". Devellioğlu, s. 426.

80 BOA, Y. PRK. ML., 6/47, s. 4.

Vekilleri Nizâmnâmesi'nin⁸¹ 21. maddesi⁸² hükmünce ait olduğu bidâyet mahkemesine müracaatla davayı kaybedenden alınarak hazineye teslim edilecektir. Fakat 45. maddede belirlenen aidat bunlardan ayrılarak ödenecektir. Ayrıca ele geçirilen akçelerle beraber mahkeme masrafı ve vekâlet ücreti alınmadıkça doğrudan doğruya hazineden aidat verilmeyecektir. Hüküm altına aldırılan akçenin bir kısmı tahsil olunduktan sonra geri kalan kısmının ele geçirilmesine gerek yoktur. Zira, mahkemeyi kaybeden kişinin mahkeme masraflarını ödeyecek maddi gücü olmadığı anlaşırsa sadece elde edilen akçeler oranında gereken aidatın hazineden verilmesi uygun olacaktır. Üçüncü bölümde hazine lehinde ortaya çıkacak hükümler için gösterilen aidat ve ücretlerin verilmesi de bu madde hükmüne uygun olacaktır (madde 46). Hazine aleyhine, şahıslar tarafından açılan alacak davalarından dolayı hazineden akçe verilecek ancak hazine tarafından şahıslar aleyhine açılan alacaklar hakkında çekişmenin önlenmesi hükmedildiğinde Dersaâdet'te görevli vekiller ile tenfiz ilâmât memuruna aidat adıyla bir şey verilmeyecektir. Yine menkul ve gayrimenkullere ait davalara dair belirlenmiş olan akçeler hakkında hüküm içermeyen karar belgelerine de ücret verilmeyecektir. Fakat hazine aleyhine açılan davalarda davayı açan kişiler haksız çıkarsa kararlaştırılmış olan aidat oranında

81 13 Ocak 1876 tarihli Dersaâdet Dava Vekilleri Cemiyeti Nizâmnâmesi dava vekillerine ait ilk nizâmnâmedir. Bununla birlikte nizâmnâme kimi resmi sicillerde “Mahâkim-i Nizamiyye Dava Vekilleri Hakkında Nizâmnâme” olarak ifade edilmektedir. Bu nizâmnâme ile dava vekilliği şartları, dava vekillerinin görev ve yetkileri, giriş sınavları, alacakları ücretler gibi konulara değinilerek dava vekilliği (avukatlık) açıklığa kavuşturulmuştur. Galip **Çağ/Funda Öztürk**, “Osmanlı Devleti'nde Adli Modernleşme: Tanzimat Döneminde Dava Vekilliği (Avukatlık) ve Baronun Ortaya Çıkışı”, Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 6, S. 2, 2021, s. 542-543; Fatmagül **Demirel**, Adliye Nezareti Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914), 2. Bası, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2010, s. 277; A. Haydar **Özkent**, “Türk Avukatlığının Tarihine Kısa Bir Bakış”, İstanbul Barosu Mecmuası, Cumhuriyet'in 15. Yıldönümü Fevkalade Nüshası, İstanbul 1938, s. 9; Ejder **Yılmaz**, “Bir Meslek Olarak Dünden Yarına Doğru Avukatlık”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 44, S. 1, 1995, s. 197. Said Paşa dava vekilleri nizâmnâmesi ile ilgili olarak nizâmnâmenin 1291 senesinde düzenlendiğini ancak Düstur'un üçüncü cildinin 198-209. sayfalarında yayınlanmasının 1292 senesinde olduğunu bildirmektedir. **BOA**, Y. EE., 83/22, 1306 Z 02/30 Temmuz 1889, s. 1.

82 “Yirmi birinci madde, bir da'vanın sahibi ba'de'l-muhakeme isbat-ı müdde'a eyledikte o da'vanın rü'yeti için ta'yin etmiş olduğu vekilin ta'rife mucibince lazım gelen ücretini mahkûmün-'aleyhden talebi haklı olduğu gibi işbu ücreti doğrudan doğruya mahkûmün-'aleyhden taleb ve istihsale vekilin dahi salahiyyeti vardır”. **Düstur**, Tertib I, C. III, s. 202. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/943870e6-d252-4ceb-a24d-eddaad616be8>, E.T. 11.05.2025.

bu kişilerden vekâlet ücreti alınacak ve dava vekillerine ödeme yapılacaktır (madde 47). Mahkemelerin her derecesinde başka başka vekil bulunduğundan kararlaştırılmış olan aidat, vilayet vekilleri hakkında kabul edilen kurallara uygun olarak bölüştürülecektir. Ayrıca bir davada birden fazla vekil ortaklaşa vekillik yaparsa aidat eşit olarak bölüştürülecektir (madde 48). Dersaâdet dava vekilleri ile tenfiz ilâmât memuru aidatından %10'u ise müşavire verilecektir (madde 49) denilmektedir.

Tâlimâtname'nin 50-63 maddeleri ise vilayetlerde dava vekillerine verilecek ücret hakkındadır. Bu bağlamda vilayetlerde hazine davaları mahkemelerinde görevli vekiller yoktur. Bu nedenle hazine tarafından açılan alacak davaları üzerine verilen hüküm ve mal sandıklarına teslim edilen meblağlar 51. maddede gösterildiği üzere %7'si oranında ve mahkeme masrafları ile vekâlet ücreti davayı kaybedenden alınınca verilecektir. Ayrıca tüm masraflar mahalli hükümet mahkemeleri mal sandığından ödenecektir (madde 50). Hazineye ait olmak üzere miktarı belli meblağı içine alan ilk hükmü, davayı kaybeden taraf kabul ederse vekile %5 ödeme yapar. Ancak davayı kaybeden taraf istînâfa başvurur ve istînâf hükmü de hazinenin lehinde olup davayı kaybeden taraf temyîze gitmezse ele geçirilen meblağdan 46. maddede yazılı kurallara uygun olarak ibtidâi ve istînâf mahkemeleri için ayrı ayrı olmak üzere vekile %3 aidat verilecektir. Eğer davayı kaybeden taraf temyîze başvurursa temyîzi Dersaâdet dava vekilleri vasıtasıyla yapılacağından bidâyet ve istînâf için mahalinde vekillik yapan vekile verilecek %6 haricinde temyîz mahkemesi için de Dersaâdet vekiline %1 ödenecektir (madde 51).⁸³ Hazine, alacaklarından ileri gelen bir dava hakkında istînâfa başvurabilir. İstînâfta gerçekleşen ertelemelerden ötürü oluşan zararın kanıtlanması için de yine istînâfa müracaat edilir. Bu sırada hasım/rakip taraf kesin hükmünden önce istînâfa müracaat ederse bidâyette bulunan vekil istînâf mahkemesinde de vekillik yapmaya mecburdur ve bunun için vekile ücret verilmez. Fakat istînâf mahkemesi, bidâyet mahkemesinin bulunduğu beldeden başka bir mahalde ise harcırah kararnamesinin 26. maddesine uygun olarak saat hesabıyla seferiyye masrafları verilir (madde 52). Hazine lehinde veya aleyhinde bir davanın bidâyeten görülmesi sırasında vekilin işten çıkarılması, değiştirilmesi gerekirse ya da vekil vefat ederse vekile, Dava Vekilleri Nizâmnamesi'nin ücret tarifesine uygun olarak kaç defa mahkemeye gitmişse onun için geçerli olan ücret verilecektir (madde 53). Hazine alacaklarından dolayı belli meblağlar hakkında hüküm içeren ve bidâyeten verilen ilâm, davayı kaybeden tara-

83 BOA, Y. PRK. ML., 6/47, s. 5.

findan istînâf olunabilir. Bu durumda istînâf mahkemesi, bidâyette bulunan veya sonradan tayin edilen vekil aracılığıyla yapılır ve istînâf hükmü aleyhinde temyîz davası olmaksızın kabul edilirse vekile bidâyet için %3, istînâf için %3 verilecektir. Fakat istînâfta ilk hüküm değiştirilirse verilecek aidat istînâf hükmüne bağlı olacaktır. İlk hükmün iptaliyle dava bidâyete iade edilir ve bidâyet mahkemesince tekrarıyla ilan edilen hüküm kabul edilirse bidâyet için %4 ve önceki istînâf mahkemesi için %2 vekâlet ücreti verilecektir. Eğer dava yine istînâfa gönderilirse bidâyet ve istînâf için %3'er kuruş ödenecektir. Böylece bu maddedeki vekâlet ücretlerinin verilmesi de 46. maddeye uygun olacaktır (madde 54). Hazine tarafından açılan ve belli bir meblağı içeren her dava hakkında bidâyet ve istînâf mahkemelerinde kaç defa hüküm ortaya çıkarsa çıksın bidâyet ve istînâf aidatı önceki maddede belirlenen miktardan ibaret olup bundan fazlasının verilmesi uygun değildir (madde 55).⁸⁴

Temyîze gidilmesi durumunda ise, birinci ve ikinci derece mahkemelerde bir dava görülürken kesin karardan başka ilan edilecek her tür karardan dolayı hasım taraf temyîze giderse müşavir tarafından tayin edilecek vekil aracılığıyla görülecek temyîz mahkemesi için mahkeme masraflarından başka ücret adıyla bir şey verilmeyecektir (madde 56). Temyîz mahkemesince hazine alacakları hakkında belli bir meblağ hükmünü içeren ilâm onaylandığı takdirde 51. madde hükmünce temyîz mahkemesindeki vekile %1 aidat verilecektir. Bu nedenle ele geçirilen meblağlarla beraber mahkeme masrafları ve vekâlet ücreti tahsil edildiğinde vekilin hissesi ayrılarak defterdarlık tarafından vekile ödenmek üzere müşavire gönderilecektir (madde 57). Temyîz mahkemesinde incelenen ilâm, eksik olursa ait olduğu mahkemede tekrar görülecektir. Bu mahkeme önceki hükümde ısrar eder veya değiştirme ve düzeltme yaparsa hüküm temyîzen onaylanır. Son hüküm temyîze gidilmeden kabul edilirse önceki maddede gösterilen %1 ücret tamamıyla önceki vekile verilecektir. Lakin temyîz mahkemesinde başka vekilden faydalanılırsa %1 aidat yarı yarıya paylaştırılacaktır (madde 58). Hazine adına açılan dava, belli bir meblağı kapsamayan menkul ve gayrimenkulün tesliminden ibaret olur ve teslimine karar verilirse menkul ve gayrimenkulün kıymetinden ücret olarak %7 aidat dava vekillerine ödenecektir. Bu bağlamda menkulün kıymeti bulunduğu mahalın belediye meclisince, gayrimenkulün kıymeti ise tahrir kayıtlarına müracaatla belirlenecektir. Bununla birlikte kıymetler idare meclisince onaylandıktan sonra gereği yapılacaktır (madde 59). Hazine adına açılan dava, çekişmenin önlenmesi ve sair miktarı belli olmayan davalardan olup da hazine lehinde

84 BOA, Y. PRK. ML., 6/47, s. 6.

karar verilirse mahkeme masrafları haricinde meselenin önem ve büyüklüğüne göre 46. maddeye uygun olarak 500 kuruştan 4.000 kuruşa kadar vekâlet ücreti verilir. Ücret miktarı ise, dava, ikinci derecede görülmüşse onun, birinci derecede görülmüşse bidâyet mahkemesinin bulunduğu mahallin meclis idaresi tarafından belirlenir (madde 60). Gerek miktarı belli olan gerek olmayan meblağlarda şahıslar tarafından hükümet aleyhine açılacak davada hazine haklı çıkıp davacının davası reddedilirse önceki madde hükmünce işlem yapılarak vekile ücret verilir. Hazine aleyhine ilan edilen hüküm kesinlik kazandığında ise vekile 500 kuruştan 2.000 kuruşa kadar ücret verilir ki bu miktar önceki maddede gösterilen usul dairesinde belirlenir (madde 61). Mahkeme masrafları ile vekâlet ücreti, davayı kaybedenlerden tahsil edildiği zaman verilecek aidattan ve belirlenmiş olan vekillik ücretinden önce nizâmnâmeye uygun olarak mahkeme günleri için dava vekillerine yevmiye ödenecektir (madde 62). Dava vekillerine verilecek ücretlerin taksiminde ortaya çıkacak anlaşmazlıklar bu tâlimâtta uygun olarak müşavir tarafından çözülecektir (madde 63)⁸⁵ denilerek açıklanmıştır.

Maliye Nezâreti hukuk müşavirliği ile dava vekillerine dair olan tâlimâtın bazı maddelerinde değişiklik yapılması istemi Şûrâ-yı Devlet'e bildirilince mesele tanzimat dairesinde görüşülmüştür. Bu isteklere göre, Aşar Nizâmnâmesi'nin 39. maddesinde⁸⁶ yazılı icra işlemleri için vekile %2 ücret ödenir. Zira tüm icra masrafları borçluya ait olduğu gibi vekil

85 BOA, Y. PRK. ML., 6/47, s. 6.

86 10 Mayıs 1887 tarihli Aşar Nizâmnâmesi, “otuz dokuzuncu madde, başlı mahsulü erken idrak ederek müzayede ve ihalesi vaktiyle icrâ olunan mahaller mültezimleri deruhde edecekleri aşar bedelâtını temmuzdan bed ile kânunuevvel mahsulü geç idrak eyleyen yerler mültezimleri bedelâtı mezkûreyi eylülünden bed ile şubat nihayetine kadar tekasiti mütesaviye ile ifâ edeceklerdir. Her taksitin vakti te'diyesi mensub olduğu şehrin ibtidâsında duhul edib def'aten ve yahud şehri mezkûrun nihayetine kadar ceste ceste ifâ olunur. Bir taksiti mensub olduğu şehrin gayesine kadar te'diye etmeyenlere on gün mühlet i'tâ olunub on günü tecavüz ettirenlerden işbu on gün dahi dahil olduğu halde fâizi nizâmî alınır ve beher taksitin vakti te'diyesi bir buçuk mah mürur ettirildiği ve asıl deyn senedi mukavelât muharriri tarafından musaddak olduğu halde bedeli taksitin tahsili için mal memuru tarafından tanzim olunacak ihbarnâme bidâyet mahkemesi reisinin kararı üzerine mukavelât muharriri vasıtası ile medyuna tebliğ olunarak taksiti mezkûr tarihi tebliğinden itibaren on gün zarfında dahi te'diye olunmaz ise reis tarafından derhal verilecek emir üzerine mezkûr taksit maa-fâiz icra memuru ma'rifetiyle ve icra kanûnuna teyfiikan tahsil olunur ve mültezimin bu babda bir gûna itiraz ve iddi'âsı olduğu surette muahharen başkaca 'aid olduğu mahkemede rû'yet edilir”. *Düstur*, Tertib I, C. V, Başvekalet Matbaası, Ankara 1937, s. 791. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/943870e6-d252-4eeb-a24d-eddaad616be8>, E.T. 11.05.2025.

ücreti de borçluya aittir. Bu madde gereğince tahsil edilecek taksit bedelinden dolayı mültezim veya kefil tarafından mahkemeye müracaat edilip hüküm hazinenin lehinde olur ve karar, mahkûmün-aleyh⁸⁷ tarafından istinâf ve temyîz olunursa tüm mahkeme masrafları ile %3 vekâlet ücreti borçludan alınır. İlk hüküm, istinâf olunur ve hüküm yine hazinenin lehinde çıkarsa bidâyet ve istinâf için %2’şer kuruş vekâlet ücreti aleyhine hüküm verilenden tahsil edilecektir. Dava, temyîze gönderilirse vekâlet ücreti 51. ve 58. maddeye uygun olarak ödenir. Ayrıca idare ve icra ile ilgili işlemler Dersâadet’te görülürse icra masraflarıyla beraber %2 ücret borçludan alınır ve vekâlet ücreti için 45. madde uygulanır. 63. maddeye ek olarak Dersâadet ve taşra dava vekilleri için belirlenecek vekâlet ücreti, memurların görevlerinden dolayı olan yargılama üzerine kişiler hukuku hakkında ilave edilecek hükümleri de kapsadığı gibi şer’î yargılama için oluşacak tüm mahkeme masrafları ile vekâlet ücreti de bu tâlimât gereğince davayı kaybedenden icra yoluyla alınır. 47. maddeye ilaveten, hazine tarafından açılan dava, gayrimenkulün teslimini talep etmekten ibaretse ve bu yönde karar verilirse gayrimenkulün kıymeti bakımından 45. maddede gösterilen ücret, davayı kaybedenden icra yoluyla tahsil edilecektir.⁸⁸ Aşar taksitlerinin tahsili için Aşar Nizâmnamesi’nin 39. maddesinde açıklanan kanûni işlemler, icra kanûnunda belli olan şartlara bağlıdır. Bu bağlamda birtakım masraflar ile vergiler, kanûnen yapılması gereken işlemler olduğundan dava vekili istihdam edilen yerlerde vekile müracaat edilerek ücret verilmesi gerekecektir. Vekil olmayan yerlerde ise, bu gibi işlemler mal memuru tarafından yapılacak ancak bu görev asıl vazifeleri haricinde olduğundan vekile verilecek ücret mal memuruna ödenecektir. Bahsi geçen işlemler yürürlükteki kanûnlar haricinde olduğundan icra masraflarının borçluya yüklenmesinde icra makamlarınca kararsızlık yaşanacaktır. Ayrıca bir kanûna dayanmadıkça borçludan ücret alınmasına Kanûn-ı Esâsî hükmü engel olduğundan tâlimâta icra masrafları ile vekil ücretinin borçluya ait olduğunu açıklayan bir madde ilavesi gerekmektedir. Yine maliye memurlarının yargılamalarından dolayı kişiler hukukuna ait hükümler için de vekile verilecek ücretin tâlimâtın genel hükümleri çerçevesinde ödenmesi normaldir. Ne var ki kararsızlık ve şüpheye meydan bırakmamak için bu durum açıkça belirtilmelidir. Şer’î mahkemelerde görülen dava ve vekâlet masrafları da icra aracılığıyla davayı

87 Mahkûmün-aleyh: “aleyhine hüküm verilen, davayı kaybeden”. <https://lugatim.com/>, E.T. 11.05.2025.

88 BOA, Y. A. RES., 41/14, 24 Rebiülâhîr 1305/9 Ocak 1888, s. 2.

kaybedenden tahsil edilecektir. Tâlimât'ın 47. maddesinde menkul ve gayrimenkule ait olan davaya dair belli bir meblağ hakkında hükmü kapsamayan ilâmât için Dersaâdet dava vekillerine ücret verilmeyecektir. Fakat hazine aleyhine dava açanlar haksız çıkarsa kararlaştırılan aidat oranında kendilerinden vekâlet ücreti alınarak dava vekillerine verilecektir. 47. maddede açıkça bir mülkün tasarrufundan dolayı dava vekili onun teslimi hakkında hazine tarafına mahkemeye müracaat edip de mülkün teslimine karar verilirse vekilin vekâlet ücreti talebine hakkı olmaması gerekir. Hâlbuki bu gibi davalar için de vilayet dava vekillerine ücret verileceği, 59. madde hükmünden haksız çıkanlardan da vekâlet ücreti alınmasına izin verilmesine göre malîyenin bir malını zapt edip de hükmen teslimine mecbur olununca vekâlet ücretinden davayı kaybedenin hariç tutulması uygun görülmediğinden vekâlet ücreti alınması gerektiği açıklanarak gereğinin yapılması için izin istenmiştir.⁸⁹

Tâlimât'ta da bahsedildiği gibi dava vekilleri ücret karşılığı çalıştıkları için emeklilik sürecinde de bu hususa dair birtakım sorunlarla karşılaşmaktadır. Maliye Nezâreti dava vekili Esat Efendi emekli olmak için başvuru yapınca Memurîn-i Mülkiye Kararnamesi hükümlerine uyarak inceleme yapılması gerekmiştir. Bununla birlikte Esat Efendi tarafından bağlanması gereken maaş hakkında hem nezâretten hem de muhasebeden yazı alınır. Neticesinde, Maliye Nezâreti dava vekili Mehmet Esat Efendi'nin 1.897 kuruş maaş bağlanması kararı Tekaüd Cemiyeti'nce kabul edilmiş ve gereği için nezâret bilgilendirilmiştir.⁹⁰ Maliye dava vekillerinden Ömer Eşref Efendi maaşından bir miktarının emeklilik için alıkonulduğuna dair dilekçe yazarak maaşı hakkında bilgi vermiştir. Ancak resmi dairelerde çalışan dava vekillerinin yaptıkları hizmet karşılığında aldıkları maaşın bir kısmına emeklilik aidatı adıyla alıkonulmamasına dair Şûrâ-yı Devlet tarafından 9 Nisan 1890 tarihinde karar alınmıştır. Davanın devamında bu karara kadar dava vekillerinin maaşlarından alıkonulmuş aidatlara dair yapılan müracaatlar da reddedilmiştir. Bu bağlamda Ömer Eşref Efendi de maaşından %5 kesinti yapılarak emekli olma talebinde bulunmuştur.⁹¹ Yine Mehmet Hayri, emeklilik başvurusunda, Maliye Nezâreti dava vekâletinde bulunduğu süre zarfında maaşından sandık aidatı alındığını ve yapılan kesintilerin de hesaba katılmadığını söyleyerek Şûrâ-yı Devlet'e dilekçe göndermiştir. Bunun üzerine dava vekâleti devlet me-

89 BOA, Y. A. RES., 41/14, 24 Rebiülâhîr 1305/9 Ocak 1888, s. 3.

90 BOA, ŞD., 2450/6, 29 Safer 1299/20 Ocak 1882, s. 3-5.

91 BOA, ŞD., 2960/44, 22 Muharrem 1311/5 Ağustos 1893, s. 1-2.

murluğundan sayılmayıp resmi dairelerde çalışan dava vekillerinin aldıkları maaş dahi ücret türünde olduğundan hizmetlerinin emeklilik müddetinden sayılmaması ve maaşlarından kesinti yapılması gerekmemekle birlikte alınan aidatın dahi reddi Şûrâ-yı Devlet, Tanzimat Dairesinden bildirilmiştir. Dava vekilleri hakkında Tanzimat Dairesinde alınan bu karar uygulanmakta olup dava vekillerinin ücretli olmasına ve Memuriyet-i Mülkiye Tekaüd Kararnamesinin 20. maddesinde⁹² ücretle çalıştırılanların emeklilik hakları ayrı tutulduğu ve bahsi geçen karar da bu kanûni emirlerle güçlendirildiğinden Mehmet Hayri'nin dilekçesi usule uygun görülmemiştir. Fakat dava vekâletinden evvelki hizmetleri kanûnen emeklilik için uygun olan hizmetlerden ise o hizmetlerinden yararlanılabileceği muhasebiden yazılmış ve dilekçesi iade edilmiştir.⁹³

Maliye Nezâreti dava vekillerinin ilgilendikleri davalara dair birkaç örnek de verilebilir. Buna göre; Maliye Nezâreti dava vekili Ömer Efendi tarafından Bergama'da aleyhine açılan davaya dair Maliye ve Adliye nezâretlerine “Eliv Polo” imzasıyla telgraf gönderilmiştir. Yapılan açıklamada; “*aleyhime açılan davada vekilin ileri sürdüğü şeylerin iftira olduğu anlaşılmıştır*” denmiş ayrıca durumun mahalinde araştırılması için verilen dilekçenin de devletin yararından başka bir amaç taşıdığı ve davanın uzaması için gayret sarf edildiği düşüncesinde olduğu ifade edilmiştir. Yine emlak sahibinin kanûna uygun satın almalar gerçekleştirdiği belirtilerek “*fedakârlık ve zahmetle tamir edilen emlakimizden yararlandığımızda muhalefet edilmemesi için emir verileceğini ümit ederiz*”, denmiştir. “*Ayrıca zaten emlakimizin hükümet tarafından korunması ve sahip çıkılmasını istemeye hakkımız vardır ve burası bizzat hükümetin dahi yararı gereğidir, hâlbuki maliye vekilinin emlak sahibine bir yıldan beri haksız olarak yaptığı zulmün hükümet için dahi bir yararı olmadığı açıktır*”,⁹⁴ diyerek emlakini sorunsuzca kullanabilmeyi talep etmiştir.

Arşiv belgesinde meselenin neticesine dair bilgi olmamakla birlikte dava vekillerinin tutumlarına dair şikayetçi olduğu da açıktır. Ancak

92 9 Şevval 1298/4 Eylül 1881 tarihli Memurîn-i Mülkiye Terakki ve Tekaüd Kararnamesi, “*yirminci madde, gerek fahri olsun ve gerek muvazzaf olsun ahali intihabıyla müddet-i mu'ayene için mensub-ı mecalis a'zası ve kontrato veya yevmiye ve ücretle istihdam olunanlar teka'üd ma'aşına müstehak olamaz ve bunların ma'aşlarından %5 tevkif olunmaz*”. **Düstur**, Tertib I, C. IV, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1299, s. 778. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/943870e6-d252-4ceb-a24d-eddaad616be8>, E.T. 11.05.2025; Ertan **Gökmen**, “Osmanlı Mülki Memurlarının Emekli Maaşları (1880-1912)”, Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı, C. 20, S. 32, 2022, s. 81-82.

93 **BOA**, ŞD., 2980/36, 6 Zilhicce 1314/8 Mayıs 1897, s. 2.

94 **BOA**, HR. TO., 533/6, 15 Eylül 1889, s. 1.

dava vekili rüşvetle suçlanmadığından nezâretin çıkarı için hareket ettiği de düşünülebilir. Yine Sultan Murat'ın mirasçısı tarafından Maliye hazinesi aleyhine açılan alacak davasından dolayı Maliye Nezâreti tarafından Mahir Efendi ile Seyyit Bey vekil olarak tayin edilmiştir. Bunun üzerine vekâlet ücreti olarak verilmesi gereken 1.000 liranın 500 lirası davayı kazandıktan sonra ödenmek üzere bidâyeten toplam 500 lira verilmesi gerektiği ayrıca bu paranın hazinece ödenmesi hususu Maliye Nezâretine bildirilmiştir.⁹⁵

Maliye dava vekillerinin baktıkları diğer davalara dair kısaca örnek verilecek olursa; Adana muhasebe kâtiplerinden Mehmet Necip, sandık emini İbrahim ve diğerlerinin arasındaki davaya dair Şûrâ-yı Devlet, Muhâkemât Dairesi kararının;⁹⁶ Maliye ile Adapazarı kaymakamı Emin Bey ve idare meclisi heyeti arasındaki davanın Şûrâ-yı Devlet, Temyîz Dairesi kararının;⁹⁷ Tokat sancağı eski aşar müdürü Necmi Bey hakkında Muhâkemât Dairesinde düzenlenen kararın⁹⁸ ve Gebze kazası mal müdürü Ali ve sandık emini Asım Efendiler ile Muhâkemât Dairesinde olan mahkeme neticesinin onaylanmış bir suretinin verilmesi hususu Maliye Nezâreti dava vekilleri tarafından istenmiştir.⁹⁹ Bu suretle Maliye dava vekillerinin derecelerine göre bidâyet, istînâf ve temyîz mahkemelerinin her birinde davalara müdahil olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁰

Dava vekillerinin her bir olayı araştırdığı ve ilgili birimlerle fikir alışverişinde bulunarak gerekli işlemleri -savunmayı- gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Örneğin, Maliye Nezâreti dava vekili Raşit Efendiden, Rusyalı Kosti Kalfa ile olan hususun müzakeresi için evraklarla beraber Hariciye Nezâreti müsteşar muavini ile görüşmüştür.¹⁰¹ Tüm bu çalışmalar neticesinde vekillerin iyi hizmet ve gayretinden dolayı ödüllendirildiği de görülmüştür. Örneğin, Maliye Nezâreti dava vekili Mansur Bey'in üçüncü rütbeden Ali Osmani nişanı ile mükâfatlandırılması uygun bulunmuştur.¹⁰²

95 BOA, MV., 141/83, 22 Cemâziyülâhir 1328/1 Temmuz 1910, s. 1.

96 BOA, ŞD., 2955/4, 6 Şevval 1310/23 Nisan 1893, s. 1.

97 BOA, ŞD., 2955/43, 15 Rebîülâhir 1310/6 Kasım 1892, s. 1.

98 BOA, ŞD., 2956/39, 27 Cemâziyülevvel 1310/17 Aralık 1892, s. 1.

99 BOA, ŞD., 2957/36, 26 Şaban 1310/15 Mart 1893, s. 1.

100 BOA, ŞD., 2960/70, 20 Muharrem 1311/3 Ağustos 1893, s. 1.

101 BOA, HR. UHM., 229/91, 22 Kasım 1882, s. 2.

102 BOA, İ. TAL., 60/56, 29 Safer 1312/1 Eylül 1894, s. 1.

c. Maliye Nezâreti Hukuk Müşavirliğinde Çalışan Diğer Görevliler

Tâlimâtname'de ele alınan bu bölüm Maliye Nezâreti hukuk müşavirliği teşkilat yapısında yer alan diğer görevlileri kapsamaktadır. Buna göre; başkâtip, müsevvid tarafından kaleme alınan müsveddeleri asıl evraklar ile karşılaştırır ve müşavir tarafından verilen görüşe uygun olup olmadığını inceler. Kâtiplerin işlem ve uygulamaları kontrolüne, evrakın vaktinde yazılmasına ve kayıt işlemlerinin düzenli yapılmasına özen gösterir. Bu tâlimâtı başkâtipliğe teslim ederek sorumluluğuna verilen diğer konuları da araştırır (madde 34). Müsevvidin vazifesi, kendisine verilen evrakı, tanımlanan görüşe uygun surette müsvedde kaleme alarak düzeltmeler için baş kâtime vermektir. Mübeyyizin vazifesi ise müsveddeleri temize çekmekten ibarettir. Gerek müsvedde ve gerek müsveddeyi temize çekme hususu günü gününe yapılmalıdır. Zira iş ne kadar büyük ya da çok olursa olsun müsveddeleri temize çekme işleminin üç günden fazla ertelenmesi gerekir. Aksi halde başkâtibin ihtarı üzerine müşavir tarafından uyarılacaktır. Ertelemeden dolayı maaşı kesilecek ve yine aynı olay tekrar ederse müşavir tarafından yerine başka biri tayin edilmek üzere nezârete yazılacaktır (madde 35). Kayıtlı gelen evraklar müşavir tarafından görüldükten ve kaydedilmesi işaret edildikten sonra sırasıyla evrak defterine kaydedilecektir. Ardından evrakın her birine sıra numarası konulacak ve bir madde hakkında ne işlem yapılırsa işlemler hanesine işaret ve rakam konulacaktır. Yine kâtipler ile dava vekillerine ve diğer dairelere gönderilecek evraklar da zimmet defterine kaydedilerek altı imzalanacak veya mühürlenecektir (madde 36).

Muhasebecinin vazifesi ise hem harç koçanlarını ve hem de mahkeme masrafları için alınan meblağları hususi defterlere kaydederek bunların hesap işlemlerini incelemek ve altı ayda bir icmal defteri¹⁰³ düzenlemektir. Bununla beraber gönderilen diğer muhasebeleri de incelemekle görevlidir (madde 37). Başkâtip ile diğer kâtiplerin vazifelerini yapmakta kusur ve kayıtsızlık söz konusu olduğunda haklarında 35. maddede gösterilen işlem yapılacağı gibi dava vekillerinin sorumluluğunu tayin eden 16. maddenin 2. fıkrası hükmü bunlar hakkında da geçerlidir (madde 38).

Hademenin vazifesi, müşavir, dava vekili, tenfiz ilâmât memuru ve başkâtip tarafından verilecek evrakları gerekli yerlere ulaştırmaktır. Ayrıca mahkeme ve dairelerden araştırma yapmak üzere kendilerine verilen emir doğrultusunda hareket etmektir. Bu kişiler vazifelerinde kusur ederse

103 İcmal defteri: "hesapların toplu olarak kaydedildiği defter". <https://lugatim.com/>, E.T. 11.05.2025.

35. maddede gösterilen cezalandırma müşavir tarafından yerine getirilir. Fakat cezalar işe yaramazsa yani kusurları devam ederse müdürlerine müracaatla değiştirilirler. Bunun yanı sıra kendilerine verilen evrakı kaybetmeleri halinde inceleme altına alınarak hazinenin zararı bu kişilerden karşılanır (madde 39).¹⁰⁴

Merkezi hükümetin memur alımlarıyla birlikte Maliye Nezâreti hukuk müşavirliği kalemlerinde çalışan kimseler hakkında bilgi edinilebilmektedir. Örneğin bir kayıtta, hukuk müşavirliği kalemi için Ali Rıza Efendi'den öz geçmişi istenmiştir.¹⁰⁵ Yine Konya Mekteb-i İdadisi riya-ziye muallimi istifa edince toplam 590 kuruş maaşlı hesap, cebir ve müsellesat¹⁰⁶ muallimliğine Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne mezunlarından ve Maliye Nezâreti hukuk müşavirliği kalem kâtipliğinde çalışan Emin Efendi muallim olarak atanmıştır.¹⁰⁷ Yeni atamalar yapıldığı gibi mevcut memurların emeklilikleri de söz konusudur. Bu bağlamda Maliye Nezâreti hukuk müşavirliği tahsilat kalemi kâtiplerinden Hüsameddin Efendi'nin emekli olması için nezâretten yazı yazılır. Dilekçe ile sunulan hizmet süresini gösteren cetvel ve muhasebeden hazırlanan hesap pusulası incelenince Hüsameddin Efendi'nin hizmet süresinin 37 yıl olduğu anlaşılır. Bu şartlarda Memurîn-i Mülkiye Tekâüd Kararnamesi gereğince 464 kuruş emekli maaşı alabilecek ve emeklilik maaşı sandıktan bağlanacaktır.¹⁰⁸ Maliye Nezâreti hukuk müşavirliği tahsilat ve tahrirat mümeyyizi olup vefat eden Sait Bey'in kızı Fatma Nezih ve eşi Ayşe Kadriye hanımlara maaş verilmesi için nezâretten yazı gönderilmiştir. Dilekçede hizmet süresi ve muhasebeden hazırlanan hesap pusulası umumi heyet tarafından incelenmiştir. Bu pusula ile Sait Bey'in memuriyet tarihleri ve aldığı maaş miktarı vefat ettiği 19 Mart 1906 tarihine kadar olan süre hesaplanmıştır. *Memurîn-i Mülkiye Tekâüd Kararnamesi* gereğince bahsi geçen aile üyelerinin aylık 636 kuruş maaş alabileceği gösterilmiş ve bu maaşın varislere kararname hükümlerine uygun olarak sandıktan verilmesi bildirilmiştir.¹⁰⁹

104 BOA, Y. PRK. ML., 6/47, s. 4.

105 BOA, DH. MKT., 811/36, 1 Zilkade 1321/19 Ocak 1904, s. 2.

106 Müsellesat: "Trigonometri". <https://lugatim.com/>, E.T. 11.05.2025.

107 BOA, MF. MKT., 771/64, 11 Muharrem 1322/28 Mart 1904, s. 3.

108 BOA, ŞD., 1031/67, 20 Zilkade 1322/26 Ocak 1905, s. 2.

109 BOA, ŞD., 1050/14, 7 Şaban 1324/26 Eylül 1906, s. 2.

Birinci daire¹¹⁰ tahsildarlarından Şakir Efendi'nin oğlu üçüncü daire¹¹¹ hendesehane kâtiplerinden Hafız Zekai Efendi çağrılmış ve Maliye Nezâreti hukuk müşavirliğine müracaat etmesi gerektiği söylenmiştir.¹¹²

Yukarıda da bahsedildiği gibi dava vekilleri gibi diğer memurlar da çalışmalarından dolayı ödüllendirilmektedir. Örneğin, Maliye Nezâreti hukuk müşavirliği kalemi kâtiplerinden Mehmet Sait Efendi'nin göçmenlerin gelmesinde ücretsiz hizmetinden dolayı dördüncü rütbeden mecidi nişan verilmesi Dâhiliye Nezâretine yazılarak ödüllendirilmesi sağlanır.¹¹³ Bu hususta yine maaş zammı ya da ünvanın yükseltilmesi de söz konusudur.¹¹⁴

d. Maliye Nezâreti Hukuk Müşavirliğine Ait Masraflar

Dersaâdet mahkemelerine hazine tarafından ödenmesi gereken mahkeme masrafları için beş tür basılmış pul hazırlanmıştır. Bunun birincisi beyaz renkte 5, ikincisi sarı renkte 10, üçüncüsü pembe renkte 20, dördüncüsü mai renkte 50 ve beşincisi mor renkte 500 kuruşluktur (madde 40). Türleri/çeşitleri gösterilen pulların tamamı koçanlı olup her bir koçan 100 adetten oluşmaktadır. Bu koçanlardan lüzumu kadarı Masârifât-ı Umûmiyye müdürüyle müşavir tarafından ortaklaşa mühürlendikten sonra müdüriyet kalemince kaydedilerek başkâtibin vereceği zimmet senedi karşılığında müşavire teslim edilecektir. Sonrasında müşavir tarafından da gereken miktar makbuz senedi karşılığında dava vekillerine pay edilecektir (madde 41).¹¹⁵ Her dava vekili, üç ayda bir mahkemeye verdiği pulların miktar ve türleri ile hangi dava için verildiğini açıklayan birer defter düzenleyerek mahkemeden verilen harç koçanlarıyla birlikte müşavire verir. Bu defterler muhasebeci tarafından incelenerek altı mühürlendikten ve müşavir tarafından da onaylandıktan sonra kısaltılarak bahsi geçen defterlerle beraber masraflar muhasebesince gereken işlem yapılmak üzere

110 Birinci daire, sahil kısmı Yalı Köşkü'nden Aksaray'a ve ilaveten Bayezid ve Süleymaniye'den Unkapanı İskelesi'ne kadar olan yerlerin belediyesi. Ahmet Deniz/Pınar Akarçay/Adem Karakaş, "Osmanlıda Belediyeciliğin Gelişimi ve Modernleşme Çabaları", Akademik Bakış Dergisi, S. 64, 2017, s. 320.

111 Üçüncü daire, Odun Kapısı'ndan Yedikule'ye ve Langa'ya kadar deniz kenarında bulunan mahalleler belediyesi. Deniz/Akarçay/Karakaş, s. 321.

112 BOA, ZB., 341/77, 29 Safer 1322/15 Mayıs 1904, s. 1.

113 BOA, İ. DH., 1184/92633, 12 Zilkade 1307/30 Haziran 1890, s. 4; BOA, DH. MKT., 1740/36, 20 Zilkade 1307/8 Temmuz 1890, s. 1.

114 BOA, İ. TAL., 377/46, 23 Şaban 1323/23 Ekim 1905, s. 1; BOA, İ. ML., 25/57, 24 Şevval 1315/18 Mart 1898, s. 1.

115 BOA, Y. PRK. ML., 6/47, s. 4.

nezârete sunulur ^(madde 42). Mahkemelerin karar belgesi ile mahkemeye verilecek dilekçeler, layihalar ve sair evraklar damga resmine bağlı olduğu gibi mübâşiriye ücreti gibi mahkeme masraflarının da nakden ödenmesi gerekir. Bununla birlikte bahsi geçen evraklar müşavir tarafından talep edildikçe gereken akçe zimmet kaydıyla müşavire verilir. Müşavir tarafından da makbuz senedi karşılığında lüzumuna göre azar azar/parça parça dava vekillerine dağıtılır ^(madde 43). Her dava vekili, üç ayda bir masraflarının ayrıntısını gösteren bir defter düzenlemeye mecburdur. Müşavir ise hepsinden bir hülâsa defteri/özet defteri düzenler. Ardından bunlara makbuz senetlerini de ekleyerek harcamaları onaylar ve hesap işlemleri yapmak üzere nezârete verir. 42. maddede gösterilen pullara özgü özet ile harcanan akçe hakkındaki hülâsa defterleri üzerine Masarifat-ı İdare Umumiyesince müşavirin zimmeti kapatılarak usule uygun olarak bu hususta bilgi ve haber verilecektir ^(madde 44).¹¹⁶

Maliye Nezâretine bağlı hukuk müşaviri ve dava vekillerine dair tâlimâtın diğer kurumlardaki görevliler içinde geçerli olup olmadığına dair yazışmalar söz konusudur. Bu bağlamda resmi dairelere ait davaların takibinde çalıştırılacak vekiller hakkında Maliye dava vekillerine dair olan tâlimât hükümlerine uygun işlem yapılması gerekmektedir. Bu nedenle tâlimâtın 62. maddesinde mahkeme masrafları ile vekâlet ücretinin davayı kaybedenden tahsili zamanında vekile verilecek aidat ve ücretin vekâletten önce hesaplanması ve alıkonulmalıdır. Ayrıca mahkeme günleri için dava vekillerine yevmiye verilmesi yazılı olduğundan her mahkeme günü için vekâlet ücreti hesaba geçirilmek üzere 20 ile 30 kuruş ücret verilmesi ve toplam miktarın da tâlimât gereği vekâlet ücretini aşmaması gerektiği Posta ve Telgraf Nezâretine gönderilmiştir. Posta ve telgrafın eski müdürü Hakkı Efendi zimmetine ait dava için Maliye vekiline teklifte bulunulur. İstinaftan önce olan davalar için her gün mahkemede vekile 50'şer kuruş ödeneceği ve Hukuk Müşavirliği Nizâmnâmesi'nin 62. maddesine atıf yapılarak her gün yargılama için kendisine 50 kuruş ücret verilmedikçe bu davayı üstlenmeyeceği vilayet posta ve telgraf baş müdüriyetinden bildirilir. Taşrada nezârete ait davaların mahalli hazine vekilleri aracılığıyla davaların takip ettirilmesi gerektiği halde vekiller çok defa her mahkeme için kendilerine peşin olarak 50'şer kuruş ücret verilmedikçe teklif edilen vekâleti kabulden kaçınmaktadır. Bu nedenle zorunlu olarak özel memur gönderilerek bir hayli masrafla bu davalar takip edilmekte ve masraflar da davayı kaybedene yüklenmektedir. Bu nedenle olumsuzlukların ortadan kaldırılabilmesi için vekillere mahkeme için her gün 50'şer kuruşa kadar

ücret verilmesine dair nezâretten alınan izin yazısı Şûrâ-yı Devlet'e sunulur.¹¹⁷

Benzer başka bir olayda da Selanik hükümeti dava vekili Yorgaki Artas Efendi, hükümetle ilgili davalar arasında maârife ait işlerin de kendisine teslim edildiğini ve bu işlerden alınacak vekâlet ücreti hakkında bir kanûn bulunmadığından nezâretin dava vekillerine dair olan tâlimât hükümlerinin maârif işlerini de kapsayıp kapsamadığını, kapsadığı takdirde ise maârif işlerinden ne miktarda vekâlet ücreti verileceğini Maliye Nezâretine sormuştur.¹¹⁸ Posta ve Telgraf Nezâreti, hazine hukuk müşaviriyle dava vekilleri hakkındaki nizâmnâme hükmünün sadece hazineyle ilgili olan dava, yargılama ve resmi işlemlerle meşgul olarak hariçten dava kabul etmemek ve bu tâlimâtın diğer hükümlerine uymak şartıyla Maliye Nezâretine bağlı kalacağı müddetçe Posta, Telgraf ve Telefon Müdüriyeti vekillerini de kapsadığını ancak doğrudan doğruya hazineye bağlı olmayan merkezi dairelere dava vekillerinin bu nizâmnâme hükümlerinden istifadeleri uygun olmayacağına dair Şûrâ-yı Devlet'ten yazı yazılmıştır. Bu bağlamada nizâmnâmenin diğer dairelere ait davalarda uygulanabilmesi için Şûrâ-yı Devlet'ten ayrıca bir karar verilmesi beklenmektedir. Resmi dairelere ait davaların takibinde görevli olacak vekiller hakkında Maliye Dava Vekillerine Dair Tâlimâtname'nin 62. maddesince işlem yapılacağı Şûrâ-yı Devlet, Tanzimat Dairesinde kabul edilmiştir. Fakat bu kararın genel bir hüküm içermediği ve tâlimâtın Maliye Nezâreti hukuk müşaviri ile dava vekillerine özel düzenlenmesi nedeniyle diğer nezâretlerin davalarında tâlimâta göre vekâlet ücretinin belirlenmesinin uygun olmayacağı hem adliye mahkemesi kararından hem de Adliye Nezâretinin bu husustaki tartışmalara cevaben verilen yazıdan anlaşılmaktadır. Vekillerin Dava Vekilleri Nizâmnâmesi'nde belirtilen ücretle dava takibi yapmak istemelerinden dolayı zorlanıldığından bahsedilerek Maliye Nezâreti vekillerine ait tâlimâtın diğer daireleri de kapsamasına yönelik Şûrâ-yı Devlet kararının uygulanması Posta, Telgraf ve Telefon nazırı yazışmalar müdürü tarafından istenmiştir.¹¹⁹ Yine, Bahriye dairesince, dava vekillerine dair tâlimâtın dava ve yargılama ile alakadar olan diğer daireleri de kapsadığı, işlemlerin ve vazifelerinin birbirinden farklı olmadığı gerekçe gösterilerek Bahriye'de de uygulanması için Şûrâ-yı Devlet'e başvurulmuştur.¹²⁰

117 BOA, DH. MKT., 668/36, 18 Zilhicce 1320/18 Mart 1903, s. 1.

118 BOA, MF. MKT., 312/2, 8 Zilkade 1313/21 Nisan 1896, s. 2.

119 BOA, BEO., 3934/295026, 12 Ramazan 1329/6 Eylül 1911, s. 1-2.

120 BOA, ŞD., 17/8, 25 Zilhicce 1329/17 Aralık 1911, s. 1.

1913 yılına gelindiğinde ise, hâlâ tâlimâtnameinin hangi nezâret ve daireleri kapsadığına dair kesin bir karar alınmamıştır. Bu husus tâlimâtnameinin diğer dairelerin müşavir ve dava vekillerini de kapsamaması gerektiğinden bahsedilerek konunun Şûrâ-yı Devlet'te görüşülmesi ve bir karar alınması ya da bu tâlimâtnameye müstakil bir madde eklenmesi lüzumuna dair müstakil bir madde layihası hazırlanmasından¹²¹ anlaşılmaktadır. Bu hususta uzun yıllar birlik sağlanamadığı da açıktır. Çünkü Meşrutiyetin ilanından itibaren daireler ve nezâret vezneleri yapılmış hatta nezâret dairelerince tahsil edilen alacaklar maliye tahsil memurları vasıtasıyla alınmıştır. Bu bağlamda Maliye hukuk müşaviri ve dava vekilleri ile daire ve nezâretlerin hukuk müşaviri ve dava vekillerinin aynı hak ve vazifelere sahip olmaları gerekmektedir. Yine davayı kaybedenlerden alınan mahkeme masrafları ile her bir celse için mahkemelerce hüküm altına alınan 30'ar ve 50'şer kuruşun mahkemeyi takip eden hukuk müşaviri veya dava vekiline ait olması gerekir¹²² gibi ifadelerin yer aldığı belgelere rastlamak mümkündür. Bununla birlikte Maliye Nezâreti hukuk müşavirliği ve dava vekilliği hususu ile ilgili olarak zaman içerisinde tâlimâtta değişiklik, düzeltme ve ilave yapılmasının uygun olduğunun (madde 64)¹²³ belirtilmesi bu alanda ilerlemelerin dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

SONUÇ

Tanzimat, hukuk alanında köklü değişimlere neden olurken bu değişim adli ve idari kurumları da etkilemiştir. Zira artan dış ilişkiler hukuki yapının modernleşmesinin önünü açarken Tanzimat kurumlarının kanûn çerçevesinde yapılandırılması da kurumsallaşmada önemli rol oynamıştır.

Bâbîâlî Hukuk Müşavirliğinin bağlı olduğu Hariciye Nezâreti bünyesinde kurulması uluslararası alanda diğer devletlerle yaşanan sorunların çözümüne yönelik hareket edildiğini ayrıca dış baskılar nedeniyle önceliğin uluslararası ilişkilere verildiğini göstermektedir. Sonrasında ise çalışmanın konusunu oluşturan Maliye Nezâretinde hukuk müşavirliğinin oluşturulması hem hazinenin haklarının korunması hem de Osmanlı adli düzenin kurulması açısından dikkate değerdir.

Tanzimat dönemindeki kanunlaştırma hareketi yeni meslek gruplarının oluşmasına neden olurken neticesinde uzman kişilere duyulan ihtiyaç da artmıştır. Fakat Osmanlı Devleti'nde henüz uluslararası hukuk bilgisine

121 BOA, ŞD., 510/12, 15 Şevval 1331/17 Eylül 1913, s. 3.

122 BOA, MF. MKT., 1224/18, 27 Cemâziyülevvel 1335/21 Mart 1917, s. 1.

123 BOA, Y. PRK. ML., 6/47, 10 Muharrem 1304/9 Ekim 1886, s. 6.

sahip kişiler yetiştirilmediği için dava vekilliği ve hukuk müşavirliği yapan kişilerin yabancılardan istihdam edildiği görülmüştür. Yine gerçekleştirilen bu alımlarında kurumsal bir alt yapı içinde olmadığı da anlaşılmaktadır. Bu nedenle gerek dava vekilliği gerekse hukuk müşavirliğinin yasal bir düzen çerçevesinde ele alınması için nizâmnâmeler ve tâlimât-nâmeler hazırlanmıştır.

Dava vekilleriyle ilgili ilk nizâmnâme 13 Ocak 1876 tarihli “*Dersââdet Dava Vekilleri Cemiyeti Nizâmnâmesi*” adıyla ilan edilirken 9 Ekim 1886 tarihinde Maliye Nezâretine bağlı hukuk müşaviri ile dava vekillerine dair yönetmelik/tâlimât hazırlanmıştır. Bu durum henüz kurumlar arası birlik sağlanmadığını ve her bir kurumun öncelikle kendi bünyesinde bir işleyiş sağladığını göstermektedir. Ancak zaman içerisinde nezâretlerin birbiriyle gerek idari gerekse hukuki boyutlarda bağlantı kurması bahsi geçen meslek grupları ve yapılanmasının genişlemesine ve kurumsallaşmasına olanak sağlamıştır. Öyle ki bahsi geçen bütünlük sadece nezâretler arası değil merkez ve taşra arasında da sağlanmaya çalışılmaktadır. Zira düzenlenen nizâmnâme hükümlerinde taşra ve merkez kapsamında ayrı ayrı maddelerin olduğu görülmektedir. Süreç içerisinde yapılan düzenlemelerle taşrada da hukuki ve idari alt yapının geliştirilmesi ve birliğin sağlanmaya çalışılması söz konusudur. Fakat Meşrutiyet’in ilanı ve sonrasında dahi yönetmeliğin hangi nezâret ve daireleri kapsadığına dair kesin bir karar verilmemesi henüz birliğin sağlanmadığını da göstermektedir.

Bahsi geçen düzenlemeler her ne kadar bir süreci ifade etse de merkezi hükümet 1886 tarihli tâlimât-nâme ile kurumları ve kurum personelleri için önemli bir adım atmıştır. Zira tâlimât-nâme, hukuk müşavirlerinin yanı sıra hukuk müşavirliği bünyesinde çalışan diğer görevlilerin de vazife ve sorumlulukları, ücretleri hakkında ayrıntılı ve açıklayıcı bilgiler sunmaktadır. Ayrıca hukuk müşavirinin gerek idari gerekse hukuki boyutta yetkilerini açıklayarak mesleki sınır ve sorumlulukların ifade edilmesi Osmanlı kurumları açısından örnek teşkil etmiştir. Lakin 13 Ocak 1876 tarihli “*Dersââdet Dava Vekilleri Cemiyeti Nizâmnâmesi*”nde dava vekili olabilme şartları açıkça belirtilmiş olmasına rağmen 1886 tarihli tâlimât-nâmede hukuk müşaviri olmak için hangi eğitimin alınması gerektiği (mezuniyet), hukuk müşavirinin geçmek zorunda olduğu sınavlar -ki giriş sınavı olup olmadığına dair de herhangi bir açıklama bulunmamaktadır- kaç yaşından itibaren hukuk müşaviri olunabileceği, müşavirin uyruğu, anadili ve bilmesi gereken diller gibi konular hakkında bilgi içermemesi önemli eksikliklerdendir. Çünkü bu hususların belirtilmemesi hukuk

müşavirinin ehliyeti, yeterliliği ve yetkinliği açısından tartışmalara zemin hazırlayabilir.

Tâlimât-nâmede var olan eksikliklere rağmen arşiv belgeleri incelendiğinde hukuk müşaviri ve hukuk müşaviri muavinlerinin Mekteb-i Hukuk-ı Şâhâne'den mezun oldukları hatta birçoğunun bahsi geçen mektebi derece ile bitirdiği; ve ayrıca hukuk müşaviri seçilirken adayların bildiği diller ile uluslararası hukuka hâkimiyetine dikkat edildiği de anlaşılmaktadır. Bu durum uygulamada mümkün mertebe yetkin ve ehliyetli kimselerin seçildiğini göstermektedir.

Hukuk müşavirleri istihdam edilirken hem Osmanlı hukukuna hem de yabancı hukuka hâkim olmasına ayrıyeten birkaç dil biliyor olmasına dikkat edilmesi hukuk müşavirlerinin adli sistem içerisinde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Fakat kimi hukuk müşavirlerinden sadece adli sistemde değil eğitim sistemi içerisinde de -öğretmen olarak- faydalanılması donanımlı hukukçuların yeterli sayıda olmadığını göstermektedir. Ayrıca bu durum idari ve hukuki yapılanmaların temelinde eğitimin rolünü de göz önüne sermektedir. Hukuk, eğitim, idare hatta ekonomi birbiri ile paralel ilerleyebildiği için hukuk alanında -dava vekilliği ve hukuk müşavirliği gibi- gerçekleştirilen düzenlemelerin uygulamada hemen istenilen düzeye ulaşamadığı ve herhangi bir basamaktaki eksikliğin tüm yapıyı olumsuz yönde etkilediği söylenebilir.

Son olarak, malum olduğu üzere Tanzimat'la birlikte yaşanan modernleşme, Osmanlı kurum ve kuruluşlarında değişime neden olmuştur. Bu çalışmada 1886 tarihli tâlimât-nâme ele alınarak Maliye Nezâretinin hukuki yapısında meydana gelen farklılıklar ile yeni oluşumların incelenmesi, Osmanlı'nın yeni hukuk düzeni ve bu düzenin diğer kurumlar üzerindeki etkisinin anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Yine Tanzimat ve sonrasında, Osmanlı Devleti'nde yaşanan kurumsallaşma ve mesleki profesyonelleşme adımları ortaya çıkarılarak bundan sonra yapılacak çalışmalar için Tanzimat ve sonrasındaki hukukçulara ve hukukun işleyişine dair yeni bir bakış açısı sunularak literatüre katkı sağlanmıştır.

KAYNAKÇA**Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivi [BOA]**

Sadaret, Mukavelenameler [A.} DVN. MKL.], 44/2.

Bâb-ı Âlî Evrak Odası [BEO], 1567/117484; 1647/123504; 3934/295026; 3809/285647.

Dahiliye Mektubi Kalemi [DH. MKT.], 811/36; 668/36; 1740/36; 516/57; 630/56.

Hariciye Nezâreti, İstişare Odası [HR. HMŞ. İŞO.], 173/76; 166/4.

Hariciye Nezâreti, Sicil-i Ahval İdare-i Umumiyyesi Müdüriyeti [HR. SAİD.], 4/12.

Hariciye Nezâreti, Tercüme Odası [HR.TO.], 533/6.

Hariciye Nezâreti, Umur-ı Hukukiye-i Muhtalita Müdüriyeti [HR. UHM.], 229/91; 121/24.

İrade, Dâhiliye [İ. DH.], 1184/92633; 1108/86797.

İrade, Maliye [İ. ML.], 25/57.

İrade, Meclis-i Mahsus [İ. MMS.], 142/12.

İrade, Taltifat [İ. TAL.], 377/46; 60/56; 133/58; 138/32; 156/11.

İrade, Ticaret ve Nafia [İ. TNF.], 12/33.

Mabeyn-i Hümayun Evrakı, İradeleri [MB. İ.], 79/131.

Maârif Nezâreti, Mektubi Kalemi [MF. MKT.], 857/19; 1224/18; 771/64; 312/2.

Maliye Nezâreti, Maliye Nezâreti Emlak-ı Emiriyye Müdüriyeti [ML. EEM.], 648/71.

Meclis-i Vükela Mazbataları [MV.], 141/83; 84/44; 12/85; 27/41.

Şûrâ-yı Devlet [ŞD.], 17/8; 510/12; 1050/14; 1031/67; 2980/36; 2450/6; 2955/4; 2955/43; 2956/39; 2957/36; 2960/44; 2960/70; 2961/67; 2942/2; 2942/10; 2942/23; 2791/59.

Teftişat-ı Rumeli Evrakı (Rumeli Müfettişliği), Umum Evrakı [TFR. I. UM.], 20/1907.

Yıldız, Resmi Maruzat [Y. A. RES.], 41/14.

Yıldız, Esas Evrakı [Y. EE.], 83/22.

Yıldız, Maliye Nezâreti Maruzatı [Y. PRK. ML.], 6/47.

Zaptiye [ZB.], 341/77; 341/5.

Telif Eserler

Ahmet Lütfi, Mirat-ı Adalet yahud Tarihçe ‘Adliyye Devlet-i ‘Aliyye, 1304.

Ahmet Lütfi, Osmanlı Adalet Düzeni, Çev. E. Beylem, Marifet Yayınları, İstanbul 1997.

Akgündüz, Ahmet, İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı Kamu Hukuku, C. 1, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2011.

Akyıldız, Ali, “II. Abdülhamid’in Çalışma Sistemi, Yönetim Anlayışı ve Bâbîâli’yle (Hükümet) İlişkileri”, Osmanlı, C. 2, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 286-297.

Akyıldız, Ali, Osmanlı Merkez Bürokrasisi (1836-1856), 1. Bası, Timaş Yayınları, İstanbul 2018.

Balcı, Sezai, “Osmanlı Devleti’nde Modernleşme Girişimlerine Bir Örnek: Lisan Mektebi”, Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 27, S. 44, 2008, s. 77-98.

Barkan, L. Ömer, Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kanunnamesi, Maarif Matbaası, İstanbul 1940.

Belgesay, M. Reşit, “Tanzimat ve Adliye Teşkilatı”, Tanzimat I, MEB, İstanbul 1999, s. 211-220.

Bingöl, Sedat, Tanzimat Devrinde Osmanlı’da Yargı Reformu, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2004.

Bozkurt, Gülnihal, Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi, 2. Bası, TTK, Ankara 2010.

Cin, Halil, Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması, 5. Bası, Berikan Yayınevi, Ankara 2019.

Cin, Halil, “Tanzimat Döneminde Osmanlı Hukuku ve Yargılama Usulleri”, 150. Yılında Tanzimat, TTK, Ankara 1992, s. 11-32.

Çağ, Galip/Öztürk, Funda, “Osmanlı Devleti’nde Adli Modernleşme: Tanzimat Döneminde Dava Vekilliği (Avukatlık) ve Baronun Ortaya Çıkışı”, Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, C. 6, S. 2, 2021, s. 537-560.

Çakmak, Aydın, Hariciye Nezâreti (1836-1924), Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2020.

Demirel, Fatmagül, Adliye Nezareti Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914), 2. Bası, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2010.

Deniz, Ahmet/Akarçay, Pınar/Karakaş, Adem, “Osmanlıda Belediyeciliğin Gelişimi ve Modernleşme Çabaları”, Akademik Bakış Dergisi, S. 64, 2017, s. 314-325.

Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, 23. Bası, Aydın Kitabevi, Ankara 2006.

Dinç, Güven, “Osmanlı Devleti’nde Uluslararası Hukuk Anlayışının Kurumsallaşması: Bâbîâli Hukuk Müşavirliği (İstişare Odası)”, *Turcology Research*, S. 74, 2022, s. 382-392.

Düstur, Tertib I, Cilt III. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/943870e6-d252-4eeb-a24d-eddaad616be8>, E.T. 11.05.2025.

Düstur, Tertib I, Cilt IV, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul 1299. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/943870e6-d252-4eeb-a24d-eddaad616be8>, E.T. 11.05.2025.

Düstur, Tertib I, Cilt V, Başvekalet Matbaası, Ankara 1937. <https://aci-kerisim.tbmm.gov.tr/items/943870e6-d252-4eeb-a24d-eddaad616be8>, E.T. 11.05.2025.

Fendoğlu, Tahsin, “Tanzimat Sonrası Hukuki Düzenlemeler ve Hukuk Düalizmi”, *Türkler*, C. 14, Editörler, H. Güzel/K. Çiçek/S. Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 739-750.

Findley, V. Carter, “Hariciye Nezâreti”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 16, İstanbul 1997, s. 178-180.

Gökmen, Ertan, “Osmanlı Mülki Memurlarının Emekli Maaşları (1880-1912)”, *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, C. 20, S. 32, 2022, s. 79-108.

Genell, M. Aimee, “The Well-Defended Domains: Eurocentric International Law and the Making of the Ottoman Office of Legal Counsel”, *Journal of the Ottoman and Turkish Studies Association*, C. 3, S. 2, 2016, s. 255-275.

Güneş, Hakverdi, *Salnamelere Göre Hariciye Nezareti Teşkilatı*, Yüksek Lisans Tezi Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

Hayta, Necdet/Ünal, Uğur, *Osmanlı Devleti’nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*, 3. Bası, Gazi Kitabevi, Ankara 2008.

Karakoç, Serkiz, *Ceza Kanûnu-Taşhiyeli*, Sanat Matbaası, 1331.

Kasap, Sevilay, *Osmanlı Merkez Bürokrasisinde Gayrimüslimlerin İstihdamı (1839-1876)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2011.

Kenanoğlu, M. Macit, *Ticaret Kanunnamesi ve Mecelle Işığında Osmanlı Ticaret Hukuku*, Lotus Yayınları, Ankara 2005.

Kenanoğlu, M. Macit, “Nizamiye Mahkemeleri”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 33, İstanbul 2007, s. 185-188.

Kılıç, Musa, *Osmanlı Hariciyesinde Gayrimüslimler (1836-1876)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

Koyuncu, Nuran, “Hukuk Mektebinin Doğuşu”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XVI, S. 3, 2012, s. 163-183.

Kütükoğlu, S. Mübahat, “Defterdar”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 9, İstanbul 1994, s. 94-96.

Nakiboğlu, Aslıhan, “19. Yüzyılda Osmanlı Maliyesinde Değişim, Bürokratik Düzenlemeler ve Maliye Nezâretinin Kurulması”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, C. 5, S. 2, 2012, s. 74-94.

Onar, S. Sami, “İslam Hukuku ve Mecelle”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, C. 3, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 580-587.

Ortaylı, İlber, “Osmanlı Maliyesi ve Tarihi, Tanzimât Devri ve Sonrası İdari Teşkilat”, *Devlet ve Toplum*, C. 1, 1994.

Özkent, A. Haydar, “Türk Avukatlığının Tarihine Kısa Bir Bakış”, İstanbul Barosu Mecmuası, Cumhuriyet’in 15. Yıldönümü Fevkalade Nüshası, İstanbul 1938, s. 5-28.

Öztürk, Osman, “Osmanlılarda Tanzimat Sonrası Yapılan Hukuki Çalışmalar ve Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye”, Osmanlı, C. 6, Editör, G. Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 504-517.

Shaw, S. J./**Shaw**, E. K., Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye, C. II, Çev. M. Harmancı, 3. Bası, E Yayınları, İstanbul 2010.

Şener, Abdüllatif, Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Hukuku, 1. Bası, Alfa Yayınları, İstanbul 2021.

Yılmaz, Ejder, “Bir Meslek Olarak Dünden Yarına Doğru Avukatlık”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 44, S. 1, 1995, s. 193-208.

Yörük, A. Ali, Mekteb-i Hukuk’un Kuruluşu ve Faaliyetleri (1878-1900), Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2008.

Yolalcı, Emin, “XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti’nde Eğitim ve Öğretim Kurumları”, Osmanlı, C. 5, Editör, G. Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 281-296.

<https://lugatim.com/>